

Ouderen in beeld

rapportage van de Commissie Ouderenwerk
van de Protestantse Gemeente Utrecht
februari 2010

Inhoud

Hoofdstuk 1. Inleiding.....	1
Hoofdstuk 2. Taken van de kerk ten aanzien van ouderen.....	4
2.1. Inleiding.....	4
2.2. Pastoraat en diaconaat.....	4
2.3. De wijkgemeenten en de Protestantse Gemeente Utrecht.....	5
2.4. Welke taken zijn er?	5
Hoofdstuk 3. De cijfers: om welke ouderen gaat het en waar wonen zij ?	7
3.1. Inleiding.....	7
3.2. Stedelijke cijfers	7
3.3. Wijken.....	8
3.4. Woonsituatie en zorgbehoefte.....	9
Hoofdstuk 4. Welke activiteiten vinden nu plaats ?	13
4.1. De wijkgemeenten.....	13
4.2. Zorgcentra	17
4.3. Uitvaarten	19
Hoofdstuk 5. Probleeminventarisatie, oplossingen en aanbevelingen.....	21
5.1. Vrijwilligers.....	21
5.2. De wijkgemeenten.....	22
5.3. Zorgcentra en geestelijke verzorging	26
5.4. Uitvaarten	28
Hoofdstuk 6. Samenvatting.	31
1. Inleiding.....	31
2. Taken van de kerk ten aanzien van ouderen	31
3. De cijfers: om welke ouderen gaat het en waar wonen ze ?	31
4. Welke activiteiten vinden nu plaats ?	32
5. Probleeminventarisatie, oplossingen, adviezen	33
Hoofdstuk 7. Aanbevelingen op een rij.	35
Wij vragen aan wijkgemeenten om met het oog op de belangen van oudere leden:.....	35
Wij adviseren de PGU- besturen om met het oog op de belangen van oudere leden:.....	35
Bijlage A: Statistieken van de PGU.....	36
Bijlage B: Zorgcentra en –woningen en geestelijke verzorging	38
Bijlage C: Ouderenactiviteiten van en samenwerking met derden	39
Bijlage D: Voorstellen m.b.t. het DMO-ouderenfonds	42

Hoofdstuk 1. Inleiding.

Voor u ligt het onderzoeksrapport *Ouderen in beeld* van de Protestantse Gemeente Utrecht (PGU). De tijd is rijp voor een onderzoek als dit. Er is in de Protestantse Gemeente Utrecht een groeiende groep ouderen¹. Zorg voor ouderen die dat nodig hebben is belangrijk in een kerk die het als Gods opdracht ziet om om te zien naar elkaar. Tegelijk is er behoefte aan goed inzicht in waar er door veranderende omstandigheden in de wijkgemeenten, in de zorgcentra of elders knelpunten ontstaan.

Het is goed om te beginnen met de opmerking dat “de oudere” niet bestaat. Er zijn tussen oudere mensen grote individuele verschillen. Dé noden van dé ouderen bestaan niet. Er is een grote groep heel vitale ouderen die van alles onderneemt. Ook in de kerk zijn ze heel actief: zowel de net gepensioneerde 65-plussers maar ook tachtigjarigen die nog steeds bezoekwerk doen. Die betrokkenheid is geweldig.

Toch is het zinvol speciaal aandacht te besteden aan de oudere leden van onze gemeente. De ervaring dat ouderdom beperkingen met zich meebrengt, lichamelijke klachten, verdriet om verlies van geliefden en de confrontatie met de eindigheid van het eigen aardse bestaan maken extra aandacht van de kerkelijke gemeenschap op zijn plaats, in pastorale en praktische zin. Dat is niet altijd gemakkelijk te organiseren. In sommige delen van de stad is de kerkelijke gemeente vergrijsd en zijn er niet genoeg mensen om aandacht te geven in verhouding tot het aantal mensen dat aandacht nodig heeft.

In dit rapport onderzoeken we in opdracht van de PGU en het Diaconaal Missionair Orgaan (DMO) daarom vooral waar die aandacht precies tekort schiet of dreigt te schieten, en dragen wij suggesties aan voor wijkgemeenten hoe de knelpunten kunnen worden aangepakt. Het is hierbij heel nadrukkelijk niet de bedoeling in de verantwoordelijkheid van de wijkgemeenten te treden, maar juist aanvullend ondersteuning te bieden waar dat gewenst wordt².

Met het oog op die ondersteunende taak doen we wel beleidsvoorstellen aan de stedelijke besturen van de PGU. En geven we aan hoe het budget dat het DMO beschikbaar heeft gesteld zo goed mogelijk ingezet kan worden.

We concentreren ons in dit onderzoek op ouderen in de vijfde levensfase³ en zij die zorg ontvangen, op de noden van de meest kwetsbare ouderen dus.

Het rapport is het resultaat van een reeks vergaderingen van de nieuwe stedelijke PGU Commissie Ouderenwerk, van ontmoetingen tussen de commissie en alle geledingen van de PGU plus de in zorgcentra werkende geestelijk verzorgers. Naast de gesprekken en vergaderingen is uitgebreid onderzoek gedaan. Met dank aan Wim Wackers, administrateur van het PGU-ledenbestand, die relevante informatie uit het bestand in tabellen en grafieken heeft omgezet.

Bestuurlijke inkadering

Alle drie de bestuurlijke geledingen van de PGU zijn in de commissie vertegenwoordigd: de Algemene Kerkenraad (Tonny van den Berg, Wim Bos), het DMO (Wim Bos en voorzitter van de commissie ouderenwerk Jenny Hofstede) en het College van Kerkrentmeesters (Hans Zuurmond). Voorts nemen deel aan de commissie: Lydi Terpstra-Latour (pastoraal ouderling Nieuwe Kerk-Tuindorpkerk), Wim van Til (adviseur en tijdelijk DMO-teamleider), Ruth Peetoom (namens de PGU-predikanten) en Arjen de Groot, die sinds enige tijd als ouderenwerker voor DMO werkt.

De commissie ouderenwerk is de directe opvolger van de klankbordgroep die Arjen de Groot begeleidde bij het uitvoeren van een onderzoek in de Marcuskerk, waar hij als tijdelijk pastor en als ouderenwerker werkzaam was en bij het voorbereiden van de eerste stedelijke themamiddag “Aandacht voor ouderen” die in april 2009 werd gehouden. De nieuwe commissie heeft een tweede themamiddag georganiseerd, in november 2009, over het ouderenpastoraat in de wijkgemeenten.

Het houden van dergelijke jaarlijkse stedelijke themamiddagen is één van de beleidsvoornemens van de Algemene Kerkenraad, die genoemd worden in haar beleidsplan *Kerk in de stad, kerk voor de stad*. Ten aanzien van het ouderenpastoraat worden verder als speerpunt genoemd:

- Het realiseren van een samenhangend pastoraal aanbod aan ouderen.
- Uitvaartpool: opzetten van een pool van opgeleide gemeenteleden voor het begeleiden van uitvaarten van personen die het contact met de kerk verloren hebben maar bij wie wel behoefte is aan kerkelijke aanwezigheid bij de uitvaart, evt. ook inzetbaar in gevallen waarin geen predikant/kerkelijk werker beschikbaar is

Met dit rapport wil de commissie natuurlijk een bijdrage leveren aan de invulling daarvan. We doen voorstellen voor het ontwikkelen van een samenhangend pastoraal aanbod. Ten aanzien van de uitvaarten zullen we suggesties doen hoe verder stedelijk beleid kan worden gemaakt.

Het Diaconaal Missionair Orgaan heeft onlangs een notitie gepresenteerd met de titel *Ouderen ons een zorg*. Aanleiding is mede het besluit van DMO en het College van Kerkrentmeesters om geen vervolg te geven aan de financiële ondersteuning van het Orgaan van Bijstand *Pastoraat Verpleeg- en Verzorgingshuizen* (PVV). Dit orgaan bood met eigen professionals geestelijke verzorging aan ouderen in niet-protestantse huizen. De laatste PVV-predikant, ds. Wim Vijfvinkel, nam in augustus 2009 afscheid. De situatie in de kerken en de wereld van zorgcentra is zo veranderd dat de oude PVV-constructie achterhaald is. Sinds invoering van de Zorgwet in 1996 zijn bijvoorbeeld alle zorgcentra verplicht geestelijke verzorging te bieden. Identiteit speelt steeds minder een rol. Dat vraagt om een reactie vanuit de kerk.

Het DMO heeft met de beleidsnotitie *Ouderen ons een zorg* wel een alternatief willen bieden en heeft extra geld vrijgemaakt voor de zorg aan oudere gemeenteleden. Hoe dat alternatief er uit gaat zien, zal mede van de voorstellen van onze commissie afhangen.

Als noodmaatregel en overbrugging naar de nieuwe situatie is inmiddels wel besloten om tijdelijk een pastor aan te stellen; wij hopen dat deze in februari 2010 aan het werk zal kunnen gaan. Deze pastor zal onder meer het wijkpastoraat gaan versterken in het bieden van aandacht aan de protestantse bewoners van de huizen waar ds. Vijfvinkel werkte en waar door de directies nog geen geestelijke verzorger is aangetrokken. Die aanstelling is voor een periode van 6 maanden met een mogelijkheid voor nog eens 6 maanden tijdelijke verlenging – daarna moet het nieuwe beleid ingevoerd zijn.

Zorgcentra en zorgwoningcomplexen

Ten aanzien van de situatie in zorgcentra merken we nog dit op: het veld waarin zorg geboden wordt aan ouderen is de laatste jaren enorm veranderd. Terwijl men vroeger snel naar een bejaardenhuis verhuisde, ontvangt men nu zorg aan huis; in een reguliere woning, een senioren- of zorgwoning. Het pastoraat aan zelfstandig wonende ouderen is een verantwoordelijkheid van de wijkgemeente.

Natuurlijk wil de kerkelijke gemeente ook betrokken blijven bij de in zorgcentra verblijvende ouderen. Daar is over het algemeen ook een geestelijk verzorger werkzaam met wie daarover goede afspraken moeten worden gemaakt. Op het moment hebben bijna alle Utrechtse geestelijk verzorgers een christelijke achtergrond en werken zij vanuit een zendingsopdracht. Maar er komen steeds meer geestelijk verzorgers met een andere levensbeschouwing bij, zoals humanistisch raadsliden en imams. In dit rapport staan wij uitgebreid bij deze ontwikkeling stil.

Veel zorgcentra en complexen met zelfstandige ouderenwoningen staan in de wijken waar de kerkelijke gemeente zelf al vergrijsd is. Het is duidelijk dat de wijkgemeenten voor de bijna onmogelijke opgave staan om al de ouderen te bedienen. De commissie wil nadrukkelijk aandacht aan deze problematiek schenken.

Totaaloverzicht

Tenslotte merken we op dat dit rapport een totaaloverzicht wil bieden van het kerkelijke ouderenwerk in de stad, met name in hoofdstuk 4. Dat gebeurt voor het eerst op deze wijze. De PGU is een veelkleurig gemeente, de praktijk is heel divers en de situatie van de geestelijke verzorging complex. Het overzicht is dus niet compleet. Wij vragen om begrip mocht de lezer opmerken dat een bepaalde activiteit onvolledig of onjuist is beschreven, of helemaal ontbreekt in het overzicht. We menen echter wel dat de rapportage in het algemeen een goed beeld geeft van de praktijk.

Toelichting bij de hoofdstukindeling

- Hoofdstuk 2 beschrijft de visie op de aard en het belang van het kerkelijk ouderenwerk.
- In hoofdstuk 3 komen de cijfers aan de orde: wie zijn de ouderen en waar wonen zij ?
- In hoofdstuk 4 inventariseren wij de bestaande activiteiten in de wijkgemeenten en in de zorgcentra,
- om vervolgens in hoofdstuk 5 knelpunten te benoemen en voorstellen te doen.
- Hoofdstuk 6 bevat een samenvatting van de rapportage.
- In hoofdstuk 7 staan de belangrijkste voorstellen overzichtelijk op een rij, vergezeld van enkele aanvullende opmerkingen.

*De PGU Commissie Ouderenwerk,
februari 2010*

Noten:

¹ Van de 20.775 geregistreerde leden is 19% ouder dan 65 jaar. 8% van de leden is ouder dan 80. Van de betalende leden is zelfs 50% ouder dan 65 jaar en 27% ouder dan 80. Zij dragen bovendien per persoon meer bij aan Kerkbalans dan jongere leden. De ouderen zijn niet gelijk verdeeld over de stad. In Overvecht is 77%, in de Pniël-Triumfatorkerk 67%, in de Marcus-Wilhelminakerk 56% en in Zuilen 54% van de betalende leden 65-plus. (Cijfers januari 2010). Meer cijfers vindt u in hoofdstuk 3 en bijlage A.

² Er is al vaker het initiatief genomen om aandacht te besteden aan het thema ouderen. Verschillende werkgroepen en commissies zijn met aanbevelingen gekomen. In 2004 bood de breed samengestelde commissie Ouderenbeleid de rapportage *Aandacht voor oudere gemeenteleden* aan waarin onder meer werd gepleit voor het instellen van wijkzorgteams. Op die rapportage werd niet onverdeeld instemmend gereageerd door de wijkgemeenten. Men vond de voorstellen te centralistisch; er zou onvoldoende rekening worden gehouden met de gegroeide praktijk en de verschillen tussen wijkgemeenten onderling. De huidige commissie wil uitgaan van de bestaande praktijk van het kerkenwerk in de wijkgemeenten en alleen suggesties doen hoe wijkgemeenten geconstateerde knelpunten zélf kunnen aanpakken.

³ De vierde en de vijfde levensfase.

Binnen de grote groep ouderen kan onderscheid gemaakt worden tussen twee grote groepen. De ouderen bevinden zich in de vierde of de vijfde levensfase. De vierde levensfase is de fase in hun leven waarin men geen betaalde arbeid meer verricht of waar de betaalde arbeid wordt afgebouwd. In deze levensfase zijn de ouderen over het algemeen nog redelijk gezond. De kinderen zijn veelal de deur uit en men gaat op zoek naar nieuwe activiteiten en bezigheden. De vierde levensfase loopt over het algemeen door tot de 75 á 80 jaar. Er zijn echter ook mensen die na hun tachtigste jaar weinig gezondheidsklachten hebben. Leeftijdgrenzen zijn dus niet exact te trekken.

De vijfde levensfase doet zich voor als de gezondheidsklachten toenemen en men minder vitaal, mobiel en veerkrachtig is. De actieradius wordt letterlijk kleiner: men gaat zich meer richten op de directe omgeving (de buurt of de wijk) en ook het sociale netwerk wordt kleiner. Ouderen worden in deze levensfase vaak in toenemende mate kwetsbaar. (bron: Vilans)

Hoofdstuk 2. Taken van de kerk ten aanzien van ouderen

2.1. Inleiding

De kerk is de plaats waar mensen elkaar op hun geloofsweg opzoeken, ontmoeten, bemoedigen, troosten en inspireren. Vanuit de kerk willen mensen zorg voor elkaar dragen en naar elkaar omzien. Dat gebeurt op allerlei manieren. Het is georganiseerd, maar het gebeurt ook op tal van andere spontane en niet georganiseerde momenten. Die laatste zijn heel belangrijk. Ze maken een kerk levend en hartelijk. In dit rapport gaat het over de georganiseerde vormen van zorg om elkaar. Dat zijn van oudsher pastoraat en diaconaat. Wat zijn daarin de verantwoordelijkheden van de wijkgemeenten en van de Protestantse Gemeente Utrecht? En in welke taken krijgen die verantwoordelijkheden vorm?

2.2. Pastoraat en diaconaat

Pastoraat

Zorg voor ouderen is onderdeel van zorg voor mensen. Het omzien naar elkaar is een bijbelse opdracht die door de kerk al vanaf de vroegste tijden is verstaan en telkens opnieuw is vertaald in woorden en daden van mensen. Het is gestalte geven aan Gods liefde: 'Als we elkaar liefhebben blijft God in ons en is zijn liefde in ons ten volle werkelijkheid geworden', staat er in de eerste brief van Johannes. Pastoraat is één van de vormen om naar elkaar om te zien. Het woord 'pastoraat' is afgeleid van het woord 'pastor', dat herder betekent. Veel bijbelse beelden en verhalen beschrijven hoe God als een herder in het leven van mensen aanwezig is. Heel bekend zijn bijvoorbeeld Psalm 23 ('De Heer is mijn herder, mij ontbreekt niets') en de tekst waarin Jezus zichzelf de goede herder noemt (Johannes 10). Nynke Dijkstra zegt het heel mooi in haar boekje *Pastoraat voor iedereen*: "Herderschap heeft vooral iets van de 'dagelijkse' zorg voor mensen. 'Dag aan dag draagt Hij ons, die God is ons heil' (Psalm 68). Trouw is dan een grondwoord. Een ander aspect van Gods zorg voor mensen is, dat Hij telkens weer het initiatief neemt en mensen opzoekt in hun leven van alledag. Vaak is dat een situatie van verdriet en pijn. God neemt als een herder initiatieven. Hij komt naar de mensen toe. Hij daalt af, in Jezus kwam Hij midden in onze chaos." ⁴ Voor kwetsbare mensen heeft de kerk zeker een pastorale taak. Ouderen zijn niet per definitie kwetsbare mensen, maar wel is het zo dat ouder worden vaak en afnemende gezondheid met zich meebrengt, meer situaties van verlies en rouw en ook een grotere eenzaamheid, omdat familie en vrienden wegvallen, de mobiliteit afneemt en de mogelijkheden om zelf initiatieven te nemen minder worden. Ouderen in de vijfde levensfase hebben daarnaast, ook als zij genieten van het leven, vaak behoefte de levensbalans op te maken en zich voor te bereiden op het afscheid. Geloofsvragen komen dan meer op de voorgrond te staan. Dit alles vraagt extra oplettendheid van de kerk bij oudere mensen.

Pastorale betrokkenheid vertaalt zich in bezoekwerk, van vrijwilligers, van pastorale werkers of predikanten. In gesprekken kan wat mensen op hun hart hebben en willen delen aan de orde komen. Er kan samen uit de bijbel gelezen worden of worden gebeden. Ook het samenkomen in groepen kan pastoraal zijn, zoals bijvoorbeeld in situaties van rouw of eenzaamheid. Vrijwilligers in het pastoraat kunnen toegerust worden, bijvoorbeeld in het omgaan met depressieve ouderen of dementie.

Diaconaat

Diaconaat komt van het Griekse woord *diakonoi*, 'dienen'. De bijbel staat vol oproepen om om te zien naar de naaste en oog te hebben voor zijn en haar noden. Het is de samenvatting die Jezus geeft van alle geboden: God liefhebben en je naaste als jezelf (Lucas 10). In 2004 heeft de synode van de Protestantse kerk in Nederland een nota uitgebracht met de titel *Diaconaat spreekt niet vanzelf*. Daarin werd diaconaat als volgt omschreven: "Diaconaat is de inzet van de geloofsgemeenschap voor barmhartigheid en gerechtigheid, voor vrede en heelheid van de schepping. Het sluit bondgenootschappen met mensen in de knel en is daarin trouw. Diaconaat roeit tegen de stroom in, gaat in tegen het recht van de sterkste. In het diaconale werk gaat het enerzijds om individuele hulpverlening en noodhulp. Anderzijds hoort samenlevingsopbouw en lobbywerk ook bij de diaconale taken. In combinatie kunnen beide werkwijzen elkaar versterken." ⁵

Diaconaat heeft vele facetten. In een stad als Utrecht betekent het alert zijn op de noden van mensen, praktische en financiële hulp verlenen waar het nodig is en er geen andere hulp voorhanden is, maar ook

samenwerking zoeken met andere kerken, organisaties en gemeente, signalen doorgeven en waar mogelijk beleid beïnvloeden.

Pastoraat en diaconaat gaan hand in hand

In de praktijk van het kerkelijk leven blijken pastoraat en diaconaat hand in hand te gaan. Dat is niet nieuw: diaconaal werk is in de christelijke gemeente ooit begonnen omdat er binnen de gemeente sprake was van grote ongelijkheid. Gemeenteleden die in betere doen waren gaven geld en praktische hulp om meer kwetsbare en arme gemeenteleden te ondersteunen en toe te rusten voor een beter bestaan.

Diaconale middelen werden dus ook toen al niet alleen ingezet buiten de kerk, maar ook daar binnen. En in de Middeleeuwen gingen bij de werken van barmhartigheid de praktische en de geestelijke werken hand in hand.⁶

En nu is het niet anders. Bij bezoeken luisteren bezoekers vaak ook met een diaconaal oor en geven praktische verzoeken om hulp door of signaleren zorgelijke situaties. Soms wordt hulp gezocht bij andere instanties. Omgekeerd hebben diakenen ook oog voor de geestelijke zorgen van mensen en zijn zij ook vaak gesprekspartners bij wie mensen vertrouwen zoeken en hun hart uitstorten. Dat geldt ook voor de groep ouderen in de kerk. Tot voor kort was er in de kerkelijke geldstromen een strikte scheiding tussen diaconale en overige gelden. In de praktijk is die scheiding zoals gezegd niet zo helder meer aan te geven. Dat rechtvaardigt naar het inzicht van de commissie inzet van bijvoorbeeld diaconaal geld voor bredere doeleinden zoals het kerkelijk werk voor ouderen. Overigens heeft het DMO het in de in het voorjaar verschenen notitie *Ouderen ons een zorg* dit ook al aangegeven. Zorg en aandacht voor ouderen heeft volgens het DMO pastorale, diaconale en ook missionaire dimensies.⁷

2.3. De wijkgemeenten en de Protestantse Gemeente Utrecht

De Protestantse Gemeente Utrecht bestaat uit tien afzonderlijke wijkgemeenten: de Jacobijkerk, de Centrumgemeente, het Citypastoraat Domkerk, Zuilen (Bethelkerk en Oranjekapel), Overvecht, Utrecht-Oost (Tuindorpkerk en de Nieuwe Kerk), de Marcus-Wilhelminakerk, de Nicolaïkerk, de Pniël-Triumfatorkerk en de EUG Oekumenische Studentengemeente. Alle wijkgemeenten, op de EUG na, bedienen een gedeelte van het Utrechtse grondgebied, maar er zijn ook grote identiteitsverschillen. Daarnaast verschillen de wijkgemeenten onderling sterk wat betreft omvang en demografische opbouw – hoofdstuk 3 van dit rapport geeft daarin meer inzicht.

Voor alle duidelijkheid: de wijkgemeenten hebben alle eigen verantwoordelijkheid voor de leden. De PGU is overkoepelend voor de wijkgemeenten, maar bestaat zonder hen niet. Hoe de wijkgemeenten de zorgen voor hun leden, waaronder de ouderen, willen vormgeven is aan hen zelf. De PGU heeft een aanvullende verantwoordelijkheid en zorg – daar waar de wijkgemeenten door demografische of andere oorzaken tegen knelpunten aanlopen is er de onderlinge solidariteit tussen de wijkgemeenten om mee te denken, steun te bieden en taken te verdelen. De PGU wil op het gebied van ouderenzorg faciliteiten bieden, denkkracht aanbieden en praktische hulp. De eerstverantwoordelijke blijft de wijkgemeente, in de keuzes die gemaakt worden, in de signalering en in de contacten.

2.4. Welke taken zijn er?

In het ouderenwerk voor de kerk zijn verschillende taken te onderscheiden. We maken dat onderscheid onder de titel pastoraat. Daarin zijn zoals boven gezegd ook diaconale taken vervat. Kort gezegd is er sprake van intensief pastoraat, regulier pastoraat, activiteiten met een gemeenschapsfunctie en diaconale inzet. De verschillende taken vallen allemaal onder het werk van de wijkgemeente, die ze op een eigen manier zal invullen. De stedelijke protestantse gemeente kan aanvullen en toerusten. In de onderstaande beschrijving wordt nog niets gezegd over of er voor de verschillende taken feitelijk ook voldoende vrijwilligers of beroepskrachten beschikbaar zijn. Het gaat hier om het onderscheid.

2.4.1. Intensief pastoraat

Wanneer er sprake is van ernstige omstandigheden in het leven van mensen – ernstige ziekte, depressiviteit, verlies van een dierbare of geloofsproblemen bijvoorbeeld – is bezoek van een professionele pastor (een pastoraal werker of predikant) of een gespecialiseerde vrijwilliger gewenst. Ook het pastoraat rondom uitvaarten valt hieronder. In instellingen wordt dit werk over het algemeen door de geestelijk verzorger gedaan, behalve wanneer er nog goed contact is met de wijkgemeente (bij tijdelijke

opname of wanneer dat zo is afgesproken), wanneer er geen (christelijke) geestelijke verzorger is of deze bepaalde diensten van de directie niet binnen het betaalde dienstverband mag aanbieden.

2.4.2.Regulier pastoraat

Ook wanneer mensen niet in ernstige pastorale omstandigheden verkeren, kan bezoekwerk erg gewenst zijn. Te denken is aan ouderen in een wat kwetsbare situatie, boven een bepaalde leeftijd of met een minder ernstige chronische ziekte. Gewone bezoekmedewerkers, die daarvoor niet specifiek hoeven te zijn opgeleid, zijn goed in staat het reguliere pastoraat voor hun rekening te nemen. Het gaat daarbij om vrijwilligers. Het is wel nodig dat ze toegerust en gecoacht worden – hoe voer je bijvoorbeeld een gesprek, wanneer schakel je hulp in en wie dan en hoe ga je om met Bijbellezende en bidden? Bij die toerusting en coaching is de professionele pastor of gespecialiseerde vrijwilliger betrokken, die ook beschikbaar is voor vragen van de vrijwilligers of wanneer het pastoraat zwaarder wordt. Ook regulier pastoraat is zowel in de wijk als in zorginstellingen aan de orde.

2.4.3.Gemeenschapsactiviteit

Ook een kring, een gespreksgroep of een soos heeft een functie in het ouderenwerk. We vatten die samen onder de noemer gemeenschapsactiviteit. In de ontmoeting breken mensen uit hun eigen eenzaamheid, ontmoeten lotgenoten of verdiepen zich in onderwerpen die hen raken. Er kan ook onderling pastoraat zijn: mensen kunnen veel voor elkaar betekenen, op spontane of meer georganiseerde wijze. Zowel in de wijk als in seniorenflats en zorginstellingen. In seniorenflats delen burens bijvoorbeeld als vanzelf lief en leed. Maar omzien naar elkaar is ook te organiseren in bijvoorbeeld een huiskring. De professionele pastor is dan op afroep beschikbaar.

2.4.4.Diakonie

Alhoewel zij zich niet specifiek op hen richten, hebben diakenen en diaconale vrijwilligers een eigen taak in het omzien naar ouderen. Zij concentreren zich op hulpverleningsvragen van ouderen, bieden hulp of verwijzen door. Zij beschikken over een eigen deskundigheid en hebben vaak inzicht in het hulp- en zorgverleningsaanbod in wijk en stad, in procedures en regelgeving.

Op stedelijk niveau ondersteunt DMO het ouderenwerk, onder andere vanuit de daarvoor bestemde fondsen. Het is werkgever van de DMO-ouderenwerker.

Noten:

⁴ *Pastoraat voor iedereen*, N.Dijkstra-Algra, Zoetermeer 2000, p.11

⁵ *'Diaconaat spreekt niet vanzelf'*, nota van de Generale Synode van de Protestantse Kerk in Nederland, 2004

⁶ Hoewel niet alles zomaar naar onze kerkelijke situatie te vertalen is, zijn de werken der barmhartigheid, waarvan de eerste zes gebaseerd zijn op het evangelie van Mattheüs toch een mooie spiegel. De praktische of lichamelijke werken zijn 1. De hongerigen spijzen. 2. De dorstigen laven. 3. De naakten kleden. 4. De vreemdelingen herbergen. 5. De zieken bezoeken. 6. De gevangenen bezoeken 7. De doden begraven. 5 en 6 vallen bij ons al onder pastoraal werk. De geestelijke werken zijn: 1. De zondaars vermanen. 2. De onwetenden onderrichten. 3. Voor de levenden en de overledenen bidden. 4. In moeilijke tijden goede raad geven 5. De bedroefden troosten. 6. Het onrecht geduldig lijden. 7. Beledigingen vergeven. In ieder geval 4 is ook diaconaal van aard – denk maar aan het mensen wegwijs maken in de WMO of schuldhelpverlening.

⁷ *Ouderen, ons en zorg!*, PGU/DMO 2009, p.2

Hoofdstuk 3. De cijfers: om welke ouderen gaat het en waar wonen zij ?

3.1. Inleiding

Utrecht is een stad met relatief veel jonge inwoners. Vergelijken met de burgerlijke gemeente is de Protestantse Gemeente Utrecht een 'grijze' gemeenschap. Het is voor het onderzoek belangrijk te weten in welke Utrechtse wijken de meeste ouderen (oudere leden) wonen. Wij geven u de cijfers van de stad en van de PGU, die in noten worden toegelicht en in aparte bijlagen verder gespecificeerd worden.

Daarnaast brengen we in beeld hoe de woonsituatie van ouderen eruit ziet. Het maakt voor het pastoraat aan oudere leden uit of deze zelfstandig wonen of in een zorgcentrum verblijven. En als zij zelfstandig wonen, is het belangrijk te weten of zij zorg aan huis ontvangen of daarvoor in aanmerking komen. Omdat we in dit onderzoek niet apart onderzoek doen naar de behoeften en wensen van onze oudere leden – dat zou te ver voeren – kan dit criterium helpen vast te stellen waar de vraag naar betrokkenheid van de kerk het grootste is. We gaan er daarbij op goede gronden vanuit dat wie vanwege matige of ernstige beperkingen voor zorg in aanmerking komt, waarschijnlijk meer behoefte heeft aan steun vanuit de kerkelijke gemeenschap (waar men tegelijkertijd minder makkelijk actief aan kan deelnemen). Een tweede criterium is leeftijd. Het aantal 80-plussers is een indicatie - maar niet meer dan dat - voor het aantal oudere leden dat zich in de vijfde levensfase bevindt (zie noot 3 van hoofdstuk 1).

3.2. Stedelijke cijfers

Algemeen

"Utrecht groeit onverminderd door. In januari 2009 bereikte Utrecht de mijlpaal van 300.000 inwoners. De bevolkingsopbouw van Utrecht verandert de komende jaren nauwelijks, wat betekent dat Utrecht een gemeente blijft met relatief veel kinderen en jongeren en een gelijk blijvend aandeel ouderen." (Bericht Gemeente Utrecht)

De burgerlijke gemeente omvat mede de wijken Leidsche Rijn en Vleuten-De Meern. Kerkelijk gezien vallen deze wijken niet onder de Protestantse Gemeente Utrecht, dus laten wij deze verder buiten beschouwing. In het 'werkgebied' van de PGU wonen bijna 240.000 inwoners. Tot de PGU behoren 20.775 leden die als actief lid geregistreerd staan ⁸, waarvan 5.279 belijdend lid zijn.

Voor kerkbalans 2009 zijn 3.342 toezeggingen ontvangen, dit is 20% van het totale aantal pastorale eenheden.⁹

Ouderen

Voor ons doel is het zinnig met twee leeftijdscategorieën te werken: de 65-plussers en de deelgroep van 80-plussers.

In het werkgebied van de PGU wonen:	PGU- leden:	betalende leden:
65-plussers 24.959 (10%)	3.905 (19%)	1.713 (51%)
80-plussers 7.337 (3 %)	1.637 (8 %)	894 (27%)

De percentages duiden het aandeel van deze leeftijdscategorieën in de totale groep inwoners, leden respectievelijk betalende leden aan. De percentages zijn afgerond.

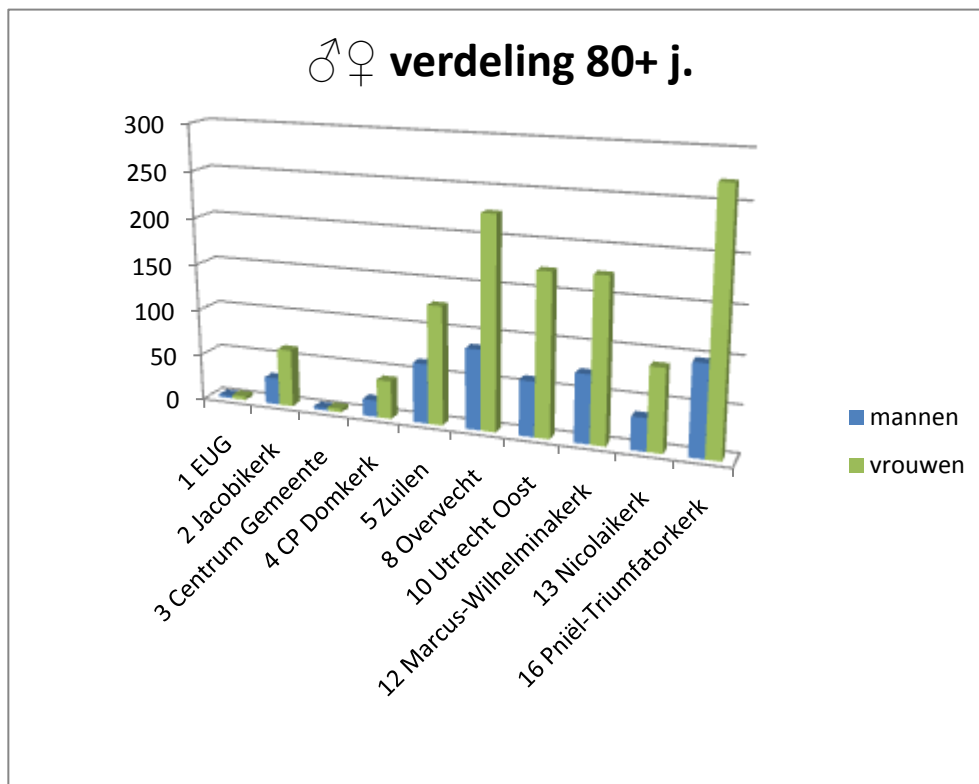
Deze cijfers geven duidelijk weer dat de PGU een relatief grijze gemeenschap is. Opvallend is ook dat vooral de oudere leden van onze 'vereniging' contributie betalen. Terwijl zij één-vijfde van het aantal leden uitmaken, komt het aantal toezeggingen aan Kerkbalans voor de helft van de 65-plussers. Een kwart van de toezeggingen is gedaan door 80-plussers !

3.3. Wijken

Als we de cijfers van de gemeente Utrecht en die van de PGU naast elkaar leggen, dan blijken deze met elkaar te sporen. In wijken waar relatief veel ouderen wonen, zijn de wijkgemeenten ook 'grijs'. De wijken met (absoluut en relatief) de meeste ouderen zijn de volgende (percentages betreffen aandeel op totale wijkbevolking resp. het totaal aantal ingeschreven leden in de wijkgemeente):

<i>Burgerlijke wijk</i>	¹⁰		<i>Wijkgemeente</i>	
1.Overvecht	65+	5.169 (16%)	Overvecht	727 (41%)
	80+	1.547 (5 %)		312 (18%)
2.a.West	65+	2.434 (9 %)	Pniël-Triumfatorkerk	731 (23%)
	80+	748 (3 %)		368 (12%)
2.b.ZuidWest	65+	4.101 (12%)		
	80+	1.290 (4 %)		
3.Noordwest	65+	4.032 (9 %)	Zuilen	545 (22%)
	80+	881 (2 %)		191 (8 %)
4.Zuid	65+	2.652 (10%)	Marcus-Wilh.kerk	610 (17%)
	80+	850 (3 %)		247 (7 %)
5.Noordoost	65+	3.224 (9 %)	Utrecht-Oost	531 (15%)
	80+	1.085 (3 %)		232 (7 %)

Deze wijken vallen ook in de volgende grafiek op:

De meeste ouderen in de vijfde levensfase zijn, kortom, te vinden in de Pniël-Triumfatorkerk, Overvecht, de Marcus-Wilhelminakerk, Utrecht-Oost en Zuilen. In deze wijken staan ook veel zorgcentra en seniorenwoningen.

Meer cijfers van de PGU zijn te vinden in bijlage A.

3.4. Woonsituatie en zorgbehoefte.

De woonsituatie van ouderen verschilt. Men woont zelfstandig of wordt (intramuraal) verzorgd of verpleegd in een zorgcentrum. Het zelfstandig wonen kent verschillende varianten:

- men woont in een regulier huis,
- in een speciale seniorenwoning,
- of in een zorgwoning (een variant van de seniorenwoning, ongeveer één-derde van het totaal aantal seniorenwoningen).

Verzorgd wonen

Het wonen in een zorgcentrum en het wonen in een zelfstandige zorgwoning zijn twee varianten van het verzorgde wonen, voor beide is een zorgindicatie benodigd.

De zorgwoningen kennen verschillende benamingen: bijvoorbeeld aanleun-, service- of beschutte woning.¹¹ Over de naamgeving bestaat geen eenduidigheid. Wij kiezen voor de term 'zorgwoning', waarmee we doelen op die bijzondere seniorenwoningen waarvoor een indicatie vereist is. Er is hulp op afroep beschikbaar (extramuraal dus) en de inrichting is toegesneden op de behoeften van deze groep. Het gaat te ver om procedures en criteria rondom de indicatiestelling hier te behandelen. Het volstaat om de waarneming van geestelijk verzorgers aan te halen dat in zorgcentra die categorie ouderen te vinden is, die vroeger in een verpleeghuis zou zijn opgenomen. En in zorgwoningen de categorie ouderen die vroeger in een bejaarden centrum woonde. Daarnaast merken we op dat de typische aanleunwoning (gelegen naast een zorgcentrum) op zijn retour is. Er komen alleen nog zorgwoningen in zelfstandige complexen van seniorenwoningen bij.

Het is moeilijk om aantallen bewoners van zorgwoningen te achterhalen, mede door de onduidelijkheid in categorisering. Als we dat toch proberen te doen, komen we uit op ruim 2.300 bewoners.¹²

Die groep is, frappant genoeg, even groot als de groep ouderen die intramuraal verzorgd wordt. Er zijn dus even zoveel ouderen die verzorgd zelfstandig wonen als ouderen die in een zorgcentrum verzorgd worden. Uitgaande van het gegeven dat bijna één-zesde van de Utrechtse 65-plussers lid is van onze gemeente, mag je verwachten dat er zo'n 360 PGU-leden verzorgd zelfstandig wonen. En dat er evenveel PGU-leden in een zorgcentrum verblijven. Van deze twee groepen ouderen weten wij dat zij kwetsbaar zijn en dus mogelijk speciale aandacht van de wijkgemeenten behoeven.

In de komende jaren zal de verhouding langzaam wijzigen: steeds meer ouderen zullen extramuraal verzorgd worden.¹³ Naar verwachting zal het aantal intramurale zorgplaatsen voor ouderen in 2020 gedaald zijn van 2.300 tot 1.750.¹⁴

Wijken en locaties

In bijlage B wordt een zelf samengesteld (incomplete) overzicht gegeven van de Utrechtse zorgcentra en zorgwoningen. Per zorgcentrum staat aangegeven hoeveel uren geestelijke verzorging beschikbaar is.

In dit overzicht valt op dat veel van de zorgcentra en zorgwoningen staan in

- Overvecht (meer dan 1000 bewoners, in 4 zorgcentra en 3 zorgwoningcomplexen, waarvan 2 aanleun)
- Zuid-West (meer dan 1000 bewoners, in 5 zorgcentra en 3 aanleuncomplexen)
- Zuid-Oost en Oost (meer dan 400 bewoners, in 2 zorgcentra en 3 zorgwoningcomplexen, waarvan 2 aanleun),
- Tuindorp (meer dan 400 bewoners, in 2 zorgcentra en 1 zorgwoningcomplex)

Kerkelijk gezien gaat het dan om de wijkgemeenten

- Overvecht (m.n. Overvecht-Noord)
- Pniël/Triumfatorkerk (m.n. gebied Triumfatorkerk)
- Marcus/ Wilhelminakerk en Nicolaïkerk
- Utrecht-Oost (m.n. gebied Tuindorpkkerk)

In het overzicht van bijlage B zijn niet de seniorencomplexen zonder zorgwoningen opgenomen. Deze complexen staan meest in dezelfde wijken als de bovengenoemde.

Geestelijke verzorging en wijkpastoraat; gebiedsafbakening

Het is belangrijk stil te staan bij de situatie dat de ouderen die zelfstandig wonen, ook als het in een zorgwoning is, pastoraal gezien onder de verantwoordelijkheid van de wijkgemeente vallen. Zij kunnen geen aanspraak maken op de geestelijke verzorging van zorgcentra.¹⁵ Gelukkig besteden enkele geestelijk verzorgers wel degelijk aandacht aan de bewoners van aanliggende zorgwoningen en kunnen deze de vieringen in het zorgcentrum bezoeken. Vanwege veranderingen in de geestelijke verzorging mogen we er echter niet op rekenen dat geestelijk verzorgers altijd kunnen blijven omzien naar de bewoners van aanleunflats.

Er komen bovendien steeds meer vrijstaande complexen zorgwoningen bij. Eén geestelijk verzorgster van Aveant mocht tot eind vorig jaar 4 uur per week gebruiken voor o.a. een spreekuur in Nieuw Bleyenburgh, een complex senioren- en zorgwoningen in Tuindorp. Zij was, voor zover wij weten, de enige. Nu moet ook zij deze uren binnen een zorgcentrum (Tuindorp-Oost) invullen.

Dat betekent dat de leden die in deze vrijstaande complexen wonen zijn aangewezen op de wijkgemeente als het gaat om pastorale zorg en vieringen.

In de volgende hoofdstukken gaan wij dieper op deze problematiek in.

Zorg ontvangen in een reguliere woning

Er moet worden opgemerkt dat de groep oudere leden die extramuraal zorg ontvangt groter is dan de 360 bewoners van zorgwoningen, want je hoeft niet in een zorgwoning te wonen om voor zorg in aanmerking te komen. Volgens de gemeente Utrecht heeft de helft van de 5000 bewoners van een reguliere seniorenwoning in de sociale sector een matige tot ernstige beperking. En is de totale groep zelfstandig wonende ouderen die in aanmerking komt voor zorg wel 2,5 keer zo groot als de groep die verzorgd woont.¹⁶ Volgens Het Bestuur Regio Utrecht wordt er onvoldoende van een 'gewone' naar een aangepaste woning doorgestroomd.¹⁷

Dat ouderen langer thuis blijven wonen en daar zorg ontvangen is een positieve ontwikkeling, die spoort met de wensen van veel ouderen zelf. In vergelijking met vroeger brengt dit wel meer werk met zich mee voor het wijkpastoraat.

De predikant van Overvecht merkt op dat hij relatief veel tijd besteedt aan ouderen die in een reguliere woning zorg ontvangen. Nadeel daarbij voor de predikant is ook dat er meer gereisd moet worden. Verschillende predikanten besteden daarnaast veel van hun tijd aan ouderen die in één van de vele nieuwe seniorencomplexen wonen, waarvoor geen indicatie is vereist. Een deel van hen ontvangt ook zorg aan huis. Hier kunnen echter makkelijker bezoekjes achter elkaar gepland worden en heeft men onderling aandacht voor elkaar.

Een ouderling van de Marcuskerk merkt op: *"Ik denk dat wanneer ouderen nog op zichzelf wonen, in het huis waar ze ook met hun gezin woonden, dat daar meer aandacht nodig is dan in b.v. seniorenflats. Je ziet dat men daar voortdurend elkaar in de gaten houdt, soms ook negatief natuurlijk, maar meer positief. Denk aan Plettenburgh en De Koppel. Van de mensen die er wonen zijn er nog veel zeer vitaal. De tijd en de bereidheid is daar veel groter, want een volgende keer kun je het zelf zijn die hulp nodig hebt."*

Noten:

⁸ Er zijn namelijk ook leden die administratief als passief geregistreerd staan. Deze groep wenst niet te worden uitgeschreven maar wil ook geen contact met de wijkgemeente meer. In sommige wijkgemeenten zijn leden gewezen op de mogelijkheid zich als passief lid te laten registreren. In totaal gaat het om 4000 leden, zij zijn vooral te vinden in de Marcus-Wilhelminakerk (1000), Overvecht (700), Nicolaïkerk (600), Pniel-Triumfatorkerk (575) en Zuilen (400). Deze administratieve categorisering betekent nog niet dat de als actief geregistreerd staande leden echt allemaal actief zijn, wat meeleven betreft of in financieel opzicht. De meesten zijn dat helaas niet.

⁹ Als het om het aantal betalende leden gaat, moet dit aantal vergeleken worden met het aantal pastorale eenheden, dit zijn er 17.069. Kerkbalans wordt meestal per adres en niet per persoon betaald.

¹⁰ Opmerkingen:

- Er wordt geen rekening gehouden met de mogelijkheid dat men woont in de ene wijk en lid is van een gemeente in een andere wijk.
- De wijkindelingen sporen niet helemaal: de kerkelijke wijk Pniëlkerk-Triumfatorkerk omvat twee burgerlijke wijken. De Pniëlkerk staat in West, de Triumfatorkerk in Zuid-West.
Het gebied van de Marcus-Wilhelminakerk is groter dan Zuid, waarin de Marcuskerk staat.
Hetzelfde geldt voor Noordoost; in deze wijk staat de Tuindorperkerk die deel uitmaakt van de wijkgemeente Utrecht-Oost.
Een stukje Zuid valt onder de Nicolaïkerk: Tolsteeg. Daar staat juist een zorgcentrum.

¹¹ Zie onder andere: *Plusgids Utrecht 2010*, Stade, hoofdstuk 4.

¹² De reguliere seniorenwoningen worden via de Woningkrant beschikbaar gesteld, voor zover het om sociale huurwoningen gaat. Van zowel senioren- als zorgwoningen bestaan ook varianten in de vrij sector (koop/huur). Er zijn in totaal zo'n 5750 zelfstandige seniorenwoningen in Utrecht, in de sociale sector. 1630 woningen daarvan bieden verzorgd wonen (met indicatie, permanente zorg op afroep), in de marktsector 316. Bij elkaar bijna 2000 woningen, waarvan de bewoners geïndiceerd zijn voor een vorm van zorg of zorg op afroep kunnen krijgen. Men rekent met 1,2 bewoner per woning, dus gaat het om zo'n 2335 bewoners.
De meeste van deze cijfers ontleen we aan: *Gemeente Utrecht, WWZ Monitor Utrecht 2006, wonen-welzijn-zorg in de gemeente Utrecht*. Deze monitor verschijnt driejaarlijks. De monitor van 2009 is nog niet gepubliceerd.

¹³ "In het actieplan Samenwerken aan wonen, welzijn en zorg 2007-2011 heeft het kabinet haar visie beschreven op ouderen in relatie tot hun woonomgeving. De doelstelling van het actieplan wordt als volgt omschreven (VROM & VWS, 2007):

"Bevorderen dat ouderen en mensen met beperkingen zelfstandig in hun wijk kunnen (blijven) wonen, ondersteuning en zorg op maat thuis kunnen ontvangen en daardoor (langer) mee kunnen doen in de maatschappij. Ouderen en mensen met een beperking kunnen zoveel als mogelijk kiezen hoe zij willen wonen en hoe zij zo nodig zorg en ondersteuning ontvangen."

In dit licht bouwt de overheid het aantal bedden in instellingen af. De overheid stimuleert het realiseren van kleinschalige voorzieningen en geschikte woningen in de 'gewone' wijk. Voorgaande doelstelling betekent niet alleen een andere woonvraag, maar ook de vraag naar een veilige en toegankelijke woonomgeving in de buurt. Levensloopbestendige woningen en nultredenwoningen dragen bij tot het zo lang mogelijk zelfstandig wonen van senioren. Eerst genoemde vorm van wonen zijn woningen die vanwege hun toegankelijkheid (zowel intern als extern) geschikt zijn voor bewoning in alle leeftijdsfasen, voornamelijk voor ouderen en mensen met een functiebeperking. Naast nieuwbouwwoningen kunnen ook bestaande woningen levensloopbestendig worden gemaakt."

(Citaat uit *Ten minste woonbaar tot, een onderzoek naar de huisvestingsvraag van Utrechtse senioren en de gevolgen hiervan voor het gemeentelijke huisvestingsbeleid*, Inge van Oostende, 2009, eindschrijft Geowetenschappen RU Utrecht). De gemeente Utrecht sluit in haar beleidsvoornemens aan bij dit landelijke streven en stimuleert bijvoorbeeld het 'opplussen' (leeftijdbestendig maken) van bestaande woningen en het instellen woonservicezones.

¹⁴ *WWZ Monitor Utrecht 2006, wonen-welzijn-zorg in de gemeente Utrecht*, Gemeente Utrecht, Hoofdstuk 4.

¹⁵ Dit klopt niet helemaal. Men zou volgens het College van Zorgverzekeringen in sommige gevallen wel aanspraak mogen maken op geestelijke verzorging:

"Geestelijke verzorging is in de thuissituatie de eigen verantwoordelijkheid van burgers, maar bij de invoering van de zogenaamde "full-package", waarbij alle verblijfs-elementen behalve de woonfunctie extramuraal worden aangeboden, kan dit anders liggen." (Uitvoeringstoets geestelijke verzorging. Op 13 juli 2006 uitgebracht aan de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport)

Volgens het advies komt men in aanmerking voor geestelijke verzorging indien men de full-package zorg ontvangt van één zorgorganisatie. En dan alleen voor zover de geestelijke verzorging betreft: begeleiding bij zingevingvragen, het leren omgaan met ziekte en beperkingen (coping), en het bieden van een vrijplaats. Voor zover het gaat om het begeleiden van religie en spiritualiteit wordt men verwezen naar de eigen geloofsgemeenschap. Er dus mag wel geconcludeerd worden dat wijkgemeenten verantwoordelijk zijn voor de pastorale zorg aan de ouderen die extramuraal verzorgd worden.

Staatssecretaris Ross onderstreept de verantwoordelijkheid van de lokale kerkgemeenschap in reactie op Kamervragen in 2006:

"Uitgangspunt bij zorgverlening buiten de muren van de instelling is het zo lang mogelijk thuis of dicht bij huis leveren van zorg omdat de zorgvrager dan in de eigen vertrouwde omgeving kan blijven. Bij die vertrouwde omgeving hoort in principe ook de geloofsgemeenschap en de dominee, pastoor of imam die van daaruit werkt. De invoering van het volledig pakket thuis kan op deze manier bijdragen aan het geven van een volwaardige plaats aan de zorg in de lokale gemeenschap." (Antwoorden van staatssecretaris Ross op vragen van de leden Ferrier en Mosterd (beiden CDA) over geestelijke verzorging in instellingen. Ingezonden 23 november 2006.)"

De staatssecretaris houdt er overigens geen rekening mee dat een flinke groep ouderen verhuist naar een seniorenwoning in een andere dan de eigen vertrouwde wijk.

Het gaat te ver in het kader van dit onderzoek om na te gaan in hoeverre de normen van de uitvoeringstoets al gehanteerd worden en of dit er inderdaad toe leidt dat ouderen in de eigen woonsituatie geestelijke verzorging ontvangen. In Utrecht is dat in ieder geval uitzondering.

Overigens is met dit alles niet gezegd dat extramurale geestelijke verzorging niet ook door derden, bijvoorbeeld het welzijnswerk, geleverd en uit een ander budget gefinancierd zou kunnen worden dan bijvoorbeeld de AWBZ of via de zorgverzekering. In sommige gemeenten zet het welzijnswerk een centrum voor levensvragen op. Financiering is echter een heikel punt.

¹⁶ *"Zo zien we dat de groep Utrechtse 65-plussers met matige tot ernstige beperkingen 2,5 keer zo groot is als de berekende vraag (naar verzorgd wonen). De berekende vraag geeft alleen de manifeste vraag. Veel ouderen met beperkingen en zelfzorgproblemen zoeken eigen oplossingen. Bij langdurige beperkingen wordt wel vaak een beroep gedaan op een zorgloket en op praktische ondersteuning (maaltijd, klussen)." WWZ Monitor Utrecht 2006, bladzijde 5.* De berekende vraag is overigens iets hoger dan het aanbod aan zorgplaatsen en zorgwoningen.

¹⁷ *Nota Wonen op Maat; de rol van wonen bij het Huisvesten van doelgroepen.* Gemeente Utrecht, Stadsontwikkeling, afdeling Wonen, 2008.

Hoofdstuk 4. Welke activiteiten vinden nu plaats ?

Onderstaande informatie is verkregen via een schriftelijke vragenlijst (reacties ontvangen van de Pniël-Triumfatorkerk, Nieuwe Kerk, Tuindorperkerk, Citypastoraat, CG, Jacobikerk), gesprekken met de predikanten, geestelijk verzorgers en kerkelijke vrijwilligersgroepen van verschillende zorgcentra, de themamiddagen, eigen waarnemingen (Marcuskerk, Overvecht, Nicolaïkerk, Pniël-Triumfatorkerk), individuele contacten, kerkbladen en websites.

4.1. De wijkgemeenten

4.1.1. Pastoraat

Zoals eerder gezegd is het pastoraat niet specifiek op ouderen gericht maar wel van belang voor deze groep. Ouderen maken meer dan gemiddeld gebruik van het aanbod. Er gaat veel aandacht van pastores, ouderlingen en bezoekerwerkers uit naar ouderen. Dat geldt vanzelfsprekend vooral in de wijkgemeenten met relatief veel ouderen.

Pastores komen vaak aan niet meer toe dan aan intensief pastoraat; bezoek aan ouderen met acute problemen en ernstige ziekte en het verzorgen van begrafenissen. Zo groot zijn de aantallen leden. Voor het alledaagse contact met ouderen zijn de bezoekerwerkers en de enkele ouderling daarom van groot belang. In veel wijkgemeenten buiten de binnenstad is het bezoekerwerk nog vaak op de traditionele manier georganiseerd; per straat, buurt of blok. Voor elke straat of elk gebied zijn bezoekerwerkers en contactpersonen aangewezen. Wat men onder de eigen taak verstaat, verschilt. Sommige bezoekerwerkers beschouwen hun werk eenvoudigweg als omzien naar de ander. Voor pastorale vragen wordt naar de dominee verwezen. Andere bezoekerwerkers gaan ook zelf op pastorale en levensvragen in. Zelfs binnen wijkgemeenten bestaan in dit opzicht verschillen. Training maakt ook een verschil. Vrijwilligers van het Pastoraal Meldpunt in Tuindorp worden toegerust voor het voeren van pastorale gesprekken. In de Pniël-Triumfatorkerk begeleiden vrijwilligers zelfs begrafenissen. In de Nicolaïkerk wordt aan bezoekermedewerkers toerusting gegeven op het gebied van bij ouderen voorkomende problematiek zoals dementie en eenzaamheid.

In bijna alle wijkgemeenten ontvangen ouderen een (bloemen)groet als zij jarig zijn, vaak via bezoekermedewerkers. Sommige wijkgemeenten hanteren een leeftijdsgrens van 75 jaar, in wijkgemeenten met veel ouderen is deze opgeschoven naar 80 jaar. Discussiepunt is soms de vraag of niet-actieve leden, die bezoek niet altijd op prijs stellen, wel een bloemetje of kaart mogen ontvangen. Ook in het algemeen speelt de vraag wanneer je niet meer bij niet-actieve leden ¹⁸ aanklopt. In sommige wijkgemeenten benadert men alle leden, in andere wijkgemeenten beperkt men zich tot de trouwe kerkgangers. In de Tuindorperkerk heeft men het welkomstwerk losgemaakt van het pastoraat.

Vanuit verschillende wijkgemeenten wordt gemeld dat het steeds moeilijker wordt om voldoende vrijwilligers voor het bezoekerwerk te vinden. Met name in Overvecht (Noord), de Pniël/Triumfatorkerk (Lombok, Kanaleneiland) en de Marcus/Wilhelmina kerk zijn er knelpunten. De bezoekerwerkers worden zelf ouder, opvolgers zijn moeilijk te vinden. In (delen van) deze wijkgemeenten verdampst het bezoekerwerk. Daarmee verschaalt de gemeenschapsfunctie van de wijkgemeente. Ouderen die behoefte kunnen hebben aan pastorale of gewoon menselijke aandacht, worden steeds minder opgemerkt. Het bereik van het bezoekerwerk beperkt zich steeds meer tot een kleine kring bekenden, vooral leden die zich vrijwillig inzetten of hebben ingezet.

In de binnenstadskerken is het pastoraat minder aan gebiedsgrenzen gebonden. Omdat het aantal ouderen in de binnenstadskerken minder groot is, zijn de problemen hier minder groot. In de Domkerk kunnen de drie vrijwilligers voor het ouderenbezoek het werk aan. De CG en de EUG zijn relatief jonge gemeenten en melden ook geen problemen. In de Jacobikerk is een ouderenbezoekersgroep actief, die aandacht biedt en klusjes opknapt. Er worden geen problemen gemeld wat ouderenactiviteiten betreft. De Nicolaïkerk is (ten dele) een gewone geografische wijkgemeente en meldt wel dat het moeilijk is vrijwilligers te vinden voor het bezoeken van ouderen – ouderen willen graag overdag bezoek en de

vrijwilligers zijn voor een groot deel jonge, werkende mensen die overdag niet beschikbaar zijn.

Buiten de binnenstad vallen de Tuindorpkerk en Nieuwe Kerk in gunstige zin op. De Nieuwe Kerk is een relatief jonge gemeente, de ouderen die er zijn krijgen voldoende aandacht. In de Tuindorpkerk is het bezoekwerk op een nieuwe manier georganiseerd; via het Pastoraal Meldpunt. Men slaagt er op deze wijze in de vraag naar een pastoraal bezoek steeds te koppelen aan een bezoeker. De nieuwe werkwijze trekt ook nieuwe vrijwilligers, bijvoorbeeld kerkleden die niet een hele straat voor hun rekening willen nemen maar wel één adres.

Door te werken met een meldpunt worden ouderen die anders niet gezien worden in staat gesteld zichzelf bekend te maken. Ook anderen mogen iemand aanmelden. Naast telefonische aanmelding is het persoonlijk contact met gemeentelieden na afloop van de kerkdienst van groot belang; er staat steeds een coördinator van het meldpunt klaar. Deze bekende persoon wordt regelmatig aangesproken.

Het groepspastoraat, tenslotte, is een belangrijk hulpmiddel in het pastoraat om een groter aantal ouderen te kunnen bereiken. In veel gemeenten worden groothuisbezoek-bijeenkomsten gehouden. De ervaringen met deze manier van werken zijn verschillend. Het houden van groothuisbezoek op een locatie bij ouderen in de buurt (bijvoorbeeld in de recreatieruimte van een serviceflat) kan erg goed werken. Zo worden ook ouderen die minder mobiel zijn bereikt. In de Nieuwe Kerk, waar het pastoraat mede door huiskringen wordt vormgegeven, bestaan twee speciale huiskringen voor oudere leden.

4.1.2. Vieringen

Belangrijk voor ouderen zijn o.a.:

- vervoer van/naar de kerkdienst; in alle gemeenten wordt dit voor zover ons bekend georganiseerd.
- mogelijkheid om via kerkradio de vieringen te beluisteren. Het werken met bandjes gaat er langzaam aan uit. In steeds meer wijkgemeenten is of wordt internetradio ingevoerd: in de Marcuskerk, Johanneskerk, Wilhelminakerk, Bethelkerk, Nicolaïkerk, Tuindorpkerk, Nieuwe Kerk en Jacobikerk. Vieringen via internet beluisteren kan op verschillende manieren: op een speciaal kastje (dat wel een investering vraagt) of gratis via de computer. De toegankelijkheid van de vieringen wordt hiermee vergroot.
- koffie drinken na afloop; dat gebeurt regelmatig in alle wijkgemeenten
- het bloemetje van de kerk

Er worden wat dit betreft geen problemen gemeld.

4.1.3. Vorming

In veel wijkgemeenten worden geen kringen en cursussen gegeven die aangekondigd worden als speciaal bestemd voor ouderen (wat leeftijdsgrens of thematiek betreft). Uitzondering is de Pniël/Triumfatorkerk met de ouderen-Bijbelkring van de Pniëlkerk en de ouderenochtend in de Triumfatorkerk, waarop ook Bijbelgedeelten worden behandeld. Ook in de Marcus/Wilhelminakerk draait een Bijbelkring voor oudere gemeentelieden. In de Nicolaïkerk is er een koffiemochtend waar geloofsthema's worden besproken aan de hand van kunstuitingen en het blad de *Open Deur*.

Maar er zijn geen kringen/cursussen bekend waarin de uitdagingen van het ouder worden centraal staan.

4.1.4. Gemeenschapsactiviteiten

Soosactiviteiten en soms ook maaltijden vormen een belangrijk aandeel in het aanbod van kerken aan ouderen. Deze reguliere bijeenkomsten worden in de volgende kerken georganiseerd:

- Marcuskerk: soos, tweewekelijks, 50-60 ouderen, met vervoer.
- Bethelkerk: soos, wekelijks.
- Johanneskerk: soos, wekelijks, 30 deelnemers, met vervoer.
- Nicolaïkerk: koffiemorgen, tweewekelijks, 20 deelnemers, met vervoer.
- Jacobikerk: soos, 30 deelnemers,
- Oost: maandelijkse maaltijd.
- Pniël/Triumfatorkerk: ouderenochtenden op 3 locaties, contactmiddagen. en eetgroep 55+.

De bemensing is vaak een probleem; vrijwilligers worden zelf ouder en opvolgers zijn moeilijk te vinden. De medewerkers van de 50-jarige soos van de Marcuskerk bijvoorbeeld vreesden dat de soos eind van dit seizoen zou moeten stoppen omdat zijzelf te oud werden. Gelukkig zijn er toch nog enkele opvolgers gevonden.

Overigens mag uit deze opmerkingen ook worden geconcludeerd dat ouderen niet alleen doelgroep zijn maar ook vaak vrijwilliger. Het is goed dit te benadrukken. Het Citypastoraat meldt in dit opzicht expliciet: *“De Domkerk is elke dag geopend voor publiek. Veel oudere gemeenteleden (en mensen van buiten de gemeente) werken mee als vrijwilliger. Ze vinden het fijn en belangrijk om dit (nog) te kunnen doen. Het levert (wekelijkse) contacten op en ook voor de vrijwilligers worden weer bijeenkomsten en activiteiten georganiseerd, waar zij aan deelnemen.”*

Naast de soosactiviteiten organiseren veel gemeenten ook uitjes, Kerstmaaltijden, Kerstgroeten en dergelijke voor ouderen. De medewerkers van de soos spelen daar dan dikwijls een rol in. In Oost bestaat een aparte Protestantse Commissie voor Ouderen, die veel van de activiteiten voor ouderen coördineert en organiseert: *“Paas- en Kerstmiddagen. Catechesedag eens in het jaar. Eens in de maand warme maaltijd. Bloemendienst-fruitbakjes. Verjaardagen met bloemetje vanaf 80 jaar en huwelijksjubilea vanaf 50 jaar. Enkele ouderen worden door het jaar ook bezocht. Twee keer in het jaar een reisje. Voor en najaar.”*

Tenslotte is het goed te vermelden dat gemeenteleden natuurlijk ook spontaan naar elkaar omkijken, Vooral in seniorencomplexen houden ouderen bijna als vanzelf een oogje op elkaar en trekt men met elkaar op. Aardig om te noemen is het voorbeeld van een actief gemeentelid dat elke week een opgenomen uitzending van *Nederland zingt op zondag* met andere ouderen bekijkt. In de 55+ flat Welgelegen in Oog in Al is door bewoners zelf een programma gemaakt om de tijd tussen Kerst en Oud en Nieuw met elkaar door te brengen.

4.1.5. Hulpverlening vanuit de wijkdiaconieën.

De wijkdiaconie speelt een rol in de jaarlijkse gift vanuit het fonds Oudaen, die in de wijkgemeenten op verschillende manieren wordt ingezet.

Soms helpt men ouderen op weg richting loketten. In de Nieuwe Kerk en Tuindorpkerk functioneert een klussendienst (Present), bemiddelt men voor ouderen bij plaatsing in een tehuis en helpt men met het invullen van (belasting)formulieren.

Sommige diaconieën verwijzen door, bijvoorbeeld naar een ouderenadviseur.

De Oecumenische Missionaire Diaconale Utrechtse Werkgroep (OMDUW) – een samenwerkingsverband van Utrechtse binnenstadskerken – gaat onderzoeken wat het kan bijdragen aan het welzijn van ouderen in de stad.

Overigens hebben pastorale activiteiten ook vaak diaconale dimensies en omgekeerd. Het onderscheid is vaak niet meer zo duidelijk te maken, zoals ook eerder is gezegd in hoofdstuk 2. Bovendien hebben hulpvragen van ouderen niet alleen betrekking op materiële zaken, gezondheidszorg en huisvesting. Vanuit de Tuindorpkerk wordt gemeld dat het ook vaak om eenzaamheid en gebrek aan aandacht gaat.

4.1.6. Zorgwoningen

Onder zorgwoningen verstaan we zowel de aanleunwoningen als de zelfstandige zorgwoningen die in aparte seniorencomplexen zijn ondergebracht. Criterium is dat voor het wonen in een zorgwoning een indicatie is vereist; ouderen die hier wonen zijn over het algemeen dus wat kwetsbaarder en minder mobiel als anderen. De seniorencomplexen bevatten meestal ook grotere aantallen woningen waarvoor geen indicatie vereist is. Toch wonen ook hier veel ouderen die zorg ontvangen.

Voor predikanten en bezoekerwerkers in wijken waar veel zorg- en seniorenwoningen staan (zie paragraaf 3.4.), betekent het vaak een hele opgave om alle ouderen die daar wonen voldoende aandacht te bieden. In deze zorgwoningen komen vaak ook ouderen vanuit andere wijken te wonen. Zij worden in principe ingeschreven als gemeentelid van de wijk waarin zij nu wonen, maar zijn niet altijd in beeld bij de wijkgemeente daar en gaan er meestal niet ter kerke.

In het geval van de aanleunwoningen speelt de geestelijke verzorging van het aanpalende zorgcentrum nog een rol in het pastoraat. Bewoners van aanleunwoningen bezoeken er vaak de diensten. Soms biedt de geestelijke verzorger pastorale aandacht aan hen. Het meest duidelijk in Tolsteeg, waar pastor Krul ook bewoners van de aanleunflats bezoekt. Hij doet dit op vrijwillige basis, want zijn werkgever vindt dit niet tot zijn takenpakket horen. Zoals in Hoofdstuk 3 al gesteld: in principe vallen de bewoners van de aanleunwoningen onder verantwoordelijkheid van het wijkpastoraat.

Op andere plekken mogen geestelijk verzorgers ook steeds minder in werktijd op bezoek gaan in aanleunflats.

Consequentie van een en ander is dat bewoners van zorgwoningen nogal eens tekort komen in pastoraal opzicht. Zeker als zij niet meer in staat zijn de vieringen in de wijkkerk te bezoeken. In Zuylenstede (Overvecht, 23 gemeenteleden in de aanleunflats) bijvoorbeeld is sinds het vertrek van de geestelijk verzorger, die nog wel aanleunwoningen bezocht, sprake van een duidelijke leemte. De wijkpredikant is druk bezet, en er is nog maar één vrijwilligster beschikbaar voor reguliere bezoekwerk. Datzelfde geldt trouwens ook voor de aanleunwoningen van Huis aan de Vecht. Sinds kort helpt de DMO-ouderenwerker een handje.

Alhoewel bewoners van vrijstaande zorgwoningcomplexen geen gebruik kunnen maken van de voorzieningen van een aangelegen zorgcentrum, biedt het wonen in zo'n complex wel goede mogelijkheden voor groepspastoraat. Zo werkt het houden van groothuisbezoek-bijeenkomsten in de recreatieruimte van Nieuw Plettenburgh erg goed. Deze worden ook door de minder mobiele gemeenteleden bezocht. Ouderen steunen elkaar bovendien; op elke gang is wel iemand te vinden die een oogje op een ander houdt en desgewenst de predikant inseeint. Men gaat bij elkaar op bezoek en komt zelfs groepsgewijs bijeen, zoals al eerder werd opgemerkt.

Het bezoekwerk voor de zorgwoningen is verschillend georganiseerd. Soms maakt het simpelweg deel uit van het gewone bezoekwerk van de wijkgemeente, soms is er een eigen groep kerkelijke vrijwilligers actief. Ook hier speelt het probleem van het tekort aan vrijwilligers.

4.1.7. Samenwerking

Enkele opmerkingen over de samenwerking van wijkgemeenten met andere organisaties en kerken op het vlak van het ouderenwerk.

Er wordt zelden structureel samengewerkt met het welzijnswerk, bijvoorbeeld in een welzijnsoverleg.¹⁹ Uitzondering is Overvecht, waar het Netwerk 55-plus, ooit vanuit de Johanneskerk opgezet, uitgegroeid is tot een regulier welzijnsoverleg op het gebied van het ouderenwerk, met een eigen secretaris, in dienst van Cumulus. Het netwerk is wat los gegroeid van de kerk maar de Johanneskerk levert wel een grote bijdrage aan de jaarlijkse Verwendag die het Netwerk in de Johanneskerk organiseert; tientallen vrijwilligers van de kerk helpen dan een handje mee.

Er zijn wel meer informele en incidentele contacten met welzijnswerk en hulpverlening. In de Nicolaïkerk bijvoorbeeld hebben de diaconie en de predikant goede contacten met de welzijnsorganisaties Doenja en Cumulus en met de wijkadviseur.

Bovendien zijn veel individuele kerkmensen vrijwilliger bij welzijns- en buurtorganisaties ! Medewerkers van de ouderensoos van de Marcuskerk werken bijvoorbeeld ook voor het ouderenwerk in het buurtcentrum.

Op twee uitzondering na zijn er ons geen voorbeelden bekend van ouderenactiviteiten die samen met andere kerkgenootschappen worden georganiseerd. De 55+ maaltijd in West is uit een oecumenisch initiatief ontstaan (maar leidt nu een eigen leven). En het Netwerk 55-plus is opgezet vanuit de Johanneskerk en het r.k. seniorenpastoraat tezamen.

Er wordt nergens melding gemaakt van samenwerking met ouderenorganisaties. Wel zijn kerkleden op individuele basis betrokken bij christelijke ouderenbonden.

In Bijlage C wordt meer informatie gegeven over (de mogelijkheden tot) samenwerking met andere kerkgenootschappen, welzijnswerk, hulpverlening en andere partijen. En wordt stil gestaan bij de veranderende rol van kerken in het ouderenwerk. Daarna geven we een overzicht van concrete activiteiten voor ouderen die door derden worden georganiseerd.

Samenwerking met andere organisaties is van groot belang. Maar het voert te ver om dat in de hoofdttekst verder te bespreken en wij doen in het vervolg geen aparte aanbevelingen op dit vlak. Onder 4.2. en 5.3. gaan we wel in op de samenwerking met geestelijk verzorgers.

4.2. Zorgcentra

4.2.1. Pastoraat

Algemeen

Alhoewel er een verschil is tussen wijkpastoraat en geestelijke verzorging, gaan predikanten en geestelijk verzorgers er meestal van uit dat waar de één aanwezig is, de ander niet hoeft te komen. Predikanten hanteren ten aanzien van de huizen over het algemeen de stelregel: als men naar mij vraagt, kom ik. Een passieve opstelling dus.

Dat kan omdat op dit moment bijna alle geestelijk verzorgers een christelijke achtergrond hebben en vanuit een zendingsopdracht werken, ook als zij in dienst zijn bij een zorgkoepel. De situatie verandert echter. Directies sturen er op aan de geestelijke verzorging een meer neutraal karakter te geven. Er wordt in sommige huizen bekibbeld op typisch kerkelijke zaken. Geestelijk verzorgers hebben nogal eens het gevoel in een spagaat tussen zending en werkopdracht te verkeren. Tegelijkertijd erkennen zij dat de tijden en de populatie van de huizen veranderen; mensen zijn minder kerks, maar er is wel behoefte aan het bespreken van levensvragen.

Er wordt bovendien bezuinigd op de geestelijke verzorging; verschillende directies hebben gekort op het aantal uren geestelijke verzorging. Het meest drastisch in het Bartholomeus Gasthuis, waar pastor Krul vertrok toen hij nog maar vier van de oorspronkelijke 16 uur overhield. Men heeft plannen een Centrum van de Geest als alternatief voor geestelijke verzorging te ontwikkelen en er is nu een humanistische geestelijk verzorger werkzaam. Er zijn nog geen afspraken gemaakt tussen de wijkgemeente Citypastoraat en het Bartholomeüs Gasthuis over vieringen en pastoraat aan protestantse bewoners. De predikant bezoekt er wel op eigen initiatief individuele gemeenteleden.

Identiteit.

Identiteit speelt steeds minder een rol in de wereld van zorgkoepels. Maar de verschillen in de manier waarop de geestelijke verzorging is georganiseerd en functioneert heeft deels wel te maken met de oorspronkelijke identiteit van de huizen. De huizen waar de PVV tot voor kort actief was, zijn vanuit niet-protestantse zuilen opgezet. De kerk schoot te hulp met een eigen geestelijk verzorger, want de huizen hadden geen protestantse geestelijk verzorger in dienst.

Maar tegenwoordig zijn deze huizen onderdeel van niet-identiteitsgebonden koepels, waar ook van oorsprong 'christelijke' huizen deel van uit maken, en zijn alle zorginstellingen volgens de kwaliteitswet verplicht om geestelijke verzorging beschikbaar te stellen wanneer mensen 24-uurs zorg ontvangen.²⁰ Andersom seculariseren de van oorsprong christelijke huizen: de Stichting Hervormde Bejaarden-huisvesting Utrecht (Transwijk en Zuylenstede) nam per 1 januari 2010 een humanistisch raadsman in dienst.

Samenwerking met wijkgemeenten

Ook de contacten tussen wijkgemeenten en huizen zijn in de praktijk nauwelijks meer gebaseerd op de oorspronkelijke identiteit van het huis. De geestelijk verzorgers van Tamarinde, opgezet van kleine orthodoxe kerken, en die van het oorspronkelijk katholieke Rosendaal werken bijvoorbeeld graag samen met de wijkpredikant van de PGU als het om zijn gemeenteleden gaat. Onder andere via het Overvechtse pastoresconvent.

Tegenwoordig wonen in alle huizen wel gemeenteleden van de PGU, al is er nog wel een verschil merkbaar. Het 'rode' Huis aan de Vecht is ongeveer even groot als het 'hervormde' Zuylenstede. In het eerste huis wonen 30, in het tweede 70 gemeenteleden.

In beide huizen worden vieringen gehouden.

En alhoewel de geestelijk verzorgster van de Wartburg verbonden is aan de Lutherse Gemeente, heeft zij goede werkafspraken gemaakt met PGU-wijkpredikant Pieter van Winden.

Ondanks de secularisatie stellen geestelijk verzorgers samenwerking met de plaatselijke kerken over het algemeen erg op prijs. Zoals gezegd: men werkt meestal vanuit een zendingsopdracht vanuit één van de

kerkgenootschappen. Vaak worden er ouderlingen en diakenen bevestigd vanuit de plaatselijke gemeente, o.a. met het oog op de vieringen.

In sommige wijken bestaat intensiever contact tussen wijkkerk en geestelijke verzorging dan in andere. Pastor Krul werkt nauw samen met de Nicolaïkerk en met de Marcus/Wilhelminakerk, ook op kerkenraadniveau. In Overvecht daarentegen is er geen overleg tussen kerkenraad en geestelijke verzorging. Ook de geestelijk verzorgers van het Voorhoevehuis en van Koningsbruggen in Kanaleneiland hebben geen contacten op kerkenraadniveau. De contacten zijn die er zijn, zijn dan pastoraal van aard; dan gaat het om overleg over een individuele bewoner tussen predikant en geestelijk verzorger of om de praktische inzet van kerkmensen in de huizen.

Alle geestelijk verzorgers werken met vrijwilligers, deels kerkmensen, o.a. voor het bezoekwerk, de intake, en de vieringen. In sommige huizen is de vrijwilligersgroep voldoende groot (Tolsteeg, Tamarinde, Huis aan de Vecht), in andere huizen (Tuindorp-Oost, Zuylenstede, de Bijniershoek) komt men handen tekort. In veel instellingen is het moeilijk om aan ambtsdragers te komen.

De vrijwilligers hebben niet altijd dezelfde taak. In de Bijniershoek spelen de vier vrijwilligers alleen een rol in de vieringen, in ondermeer Tuindorp-Oost, de Lichtkring, Tamarinde, en Rosendaal voert men ook pastorale gesprekken.

In de meeste huizen worden de vrijwilligers begeleid door de daar aanwezige geestelijk verzorger. In Tuindorp-Oost werken de vrijwilligers daarnaast samen met het Pastoraal Meldpunt van de Tuindorpkkerk. In Overvecht maken de protestantse vrijwilligers formeel deel uit van het bezoeknetwerk.

Duur van het verblijf

Voor de samenwerking tussen wijkgemeente en huizen is ook het type opname belangrijk: het maakt voor pastoraat en geestelijke verzorging verschil of iemand kortdurend of langdurig in een huis verblijft. Woont iemand er langer, dan ligt het meer voor de hand dat de geestelijk verzorger vertrouwenspersoon wordt. Bij kortdurende opname is betrokkenheid van wijkpredikant belangrijk. Hierbij moet vooral aan verpleeghuizen en huizen met verpleegafdelingen worden gedacht. In enkele huizen stemmen geestelijk verzorger en predikant de zorg goed op elkaar af (Tamarinde bijvoorbeeld), in andere niet (Van Koningsbruggen).

Toch is het ook bij langdurige opname belangrijk dat kerkleden ervaren dat ze nog steeds deel uitmaken van de vroegere parochie/gemeente, zo benadrukken geestelijk verzorgers: *“Al komt een wijkpredikant maar één maal per jaar. Soms kan die band ook onderhouden worden door een vrijwilliger/ouderling. Bijvoorbeeld het bloemetje van Kerst/Pasen is belangrijker dan we vaak denken.”*

Leemtes

Als meest urgente probleem naast de situatie in het Bartholomeus-gasthuis moet genoemd worden de situatie in twee van de huizen waar tot voor kort een PVV-predikant werkzaam was (Huis aan de Vecht en de Bijniershoek, in totaal ongeveer 50 gemeenteleden). Zijn afscheid heeft (vooralsnog) niet geleid tot de aanstelling van een geestelijk verzorger door het AxionContinu zelf. Dat betekent dat er dus geen geestelijk verzorger in deze huizen werkzaam is. De aanwezige vrijwilligers (respectievelijk 6 en 4 vrijwilligers) zijn op zichzelf terug geworpen. Noodgedwongen kloppen zij aan bij wijkpredikanten of vrijwillige pastores, bij crisissituaties en overlijden. Dit betekent voor het wijkpastoraat een verzwaring van de werkdruk, die toch al hoog was.

De PVV-pastor was ook werkzaam in Tuindorp-Oost, een huis van Aveant. De geestelijk verzorgers van Aveant hebben geschoven met uren; de katholieke pastor van het huis heeft er meer uren bij gekregen, en wordt nu vergezeld door een protestantse collega.

Problematisch was ook de situatie in de huizen van de SHBU (Zuylenstede en Transwijk), waar één geestelijk verzorger het werk van twee deed. Gelukkig kreeg hij – na twee jaar wachten – per 1 januari 2010 een collega; een humanistisch raadsman. Voor de bijna 70 gemeenteleden die in Zuylenstede wonen, waren de afgelopen jaren wat de geestelijke verzorging betreft schraal. De predikant bezoekt er maar een deel van de leden. Ook de predikant van West (Triumfatorkerk) bezoekt alleen bekende gemeenteleden in zorgcentra.

Mede om gemeenteleden in de genoemde huizen niet in de kou te laten staan, neemt de PGU een tijdelijk pastor aan, die wijkgemeenten gaat ondersteunen in het intensieve pastoraat aan de in zorgcentra wonende leden. Dit in afwachting van definitieve besluitvorming.

4.2.2. Vieringen

In alle zorgcentra worden vieringen gehouden. Soms wekelijks, soms tweewekelijks. Meestal op zondag. In o.a. Zuylenstede zijn de vieringen nog protestants van karakter, in ander huizen meer oecumenisch of katholiek. Zowel geestelijk verzorgers als een aantal bekende gastvoorgangers gaan voor.

In alle huizen verzorgen vrijwilligers mede de vieringen. Zij brengen uitnodigingen rond, halen en brengen mensen, spelen een rol in de vieringen zelf. De vrijwilligers zijn veelal afkomstig van wijkkerken.

Ouderlingen en diakenen zijn officieel bevestigd.

De vrijwilligers worden begeleid door de geestelijke verzorgers van de huizen (indien aanwezig). Deze hechten veel belang aan de vieringen. Omdat de vieringen voor de bewoners zelf veel betekenen en vanwege het 'rendement': men bereikt in één keer tientallen kerkleden en andere bewoners en het biedt gelegenheid om bewoners even aan te schieten na de dienst.

De vieringen worden bedreigd door meerdere oorzaken:

- in verschillende huizen bestaat een tekort aan vrijwilligers
- de directies bieden geestelijk verzorgers steeds minder ruimte om zelf een rol te spelen in de vieringen; de directie van Aveant staat de geestelijk verzorgers toe om nog in één kerkdienst per maand voor te gaan en wil bovendien de kosten van gastvoorgangers, organisten e.d. niet meer financieren. Het nieuwe beleid van Aveant wordt door de betrokken geestelijk verzorgers als zeer ingrijpend ervaren.²¹
- het afscheid van ds. Vijfinkel heeft ook gevolgen voor de vieringen in de betrokken huizen. In de Bijkershoek en Huis aan de Vecht moeten de vrijwilligers de vieringen nu zelf organiseren (in de Bijkershoek met hulp van de wijkgemeente).

4.3. Uitvaarten

Uitvaarten zijn vanzelfsprekend een belangrijk thema als het om de oudste gemeenteleden gaat. We gaan niet uitvoerig op deze taak in maar signaleren wel een aantal ontwikkelingen:

- In wijken waar veel ouderen wonen heeft het verzorgen van kerkelijke uitvaarten in de afgelopen jaren een groot beslag gelegd op de inzet van predikanten. Ook omdat niet-meelevende leden nog vaak vanuit de kerk begraven willen worden. Per uitvaart wordt in het algemeen 12 uur gerekend.
- Naast de predikant spelen koster, ouderlingen en andere vrijwilligers een rol bij uitvaarten. Vooral als de dienst in het eigen kerkgebouw wordt gehouden. Het beleid rondom het ter beschikking stellen van het kerkgebouw en het doorberekenen van kosten daarvoor verschilt per wijkgemeente.
- Wijkpredikanten verzorgen regelmatig uitvaarten van bewoners van zorgcentra. Mede omdat geestelijk verzorgers steeds minder uitvaarten of helemaal geen uitvaarten meer mogen begeleiden, behalve tegen betaling (Aveant-geestelijk verzorgers moeten 50 euro per uur in rekening brengen). De wijkpredikant is dan de eerst aangewezen om de kerkelijke begrafenis van bewoners te verzorgen.
- De wijkgemeente is en blijft verantwoordelijk voor de kerkelijke uitvaart, maar in de praktijk gaat de ingeschakelde uitvaartonderneming zelf op zoek naar een predikant, terwijl niet alle uitvaartondernemingen bekend zijn met de kerkelijke kaart. Vaak zijn er met de familie ook al vergaande afspraken gemaakt buiten de predikant om.
- De indruk bestaat dat steeds meer uitvaarten, ook van leden, helemaal buiten de kerk om worden verzorgd. De predikant van Overvecht meldt bijvoorbeeld in het afgelopen halfjaar aanzienlijk minder vaak benaderd te zijn geweest voor het verzorgen van een uitvaart.
- De wensen rondom uitvaarten individualiseren, krijgen een steeds persoonlijker karakter. Het aanbod van niet-kerkgebonden professionele begeleiders van uitvaarten en rituelen die hierop in spelen, groeit.
- Behalve wijkpredikanten kunnen ook collega-predikanten, emeriti, freelance pastores of vrijwilligers (West !) een kerkelijke uitvaart begeleiden. Dat kan goed uitkomen als de eigen predikant verhinderd of met vakantie is.
- Emeriti en freelance pastores vragen een bijdrage (tussen de 80 en 700 euro).

Noten:

¹⁸ met niet-actieve leden doelen we overigens niet op de groep die administratief als passief geregistreerd staat. Zie hiervoor ook hoofdstuk 3.

¹⁹ Dit gegeven spoort met de uitkomsten van het door Herman Noordegraaf namens Kerkinactie gehouden onderzoek in Noord-Nederland *“Kerkelijke betrokkenheid bij ouderen”* uit 2007: *“Een minderheid van de gemeenten heeft contacten met andere actoren in het veld van de ouderenzorg. Dat zijn vooral incidentele contacten die gelegd of benut worden al naar gelang de behoefte bij vragen die men in het kerkelijk werk onder mensen is tegengekomen (‘pleitbezorging’), afstemming van werkzaamheden, uitwisseling van kennis of het ondernemen van gezamenlijke activiteiten.”*

²⁰ *“De zorgaanbieder organiseert de zorgverlening op zodanige wijze, voorziet de instelling zowel kwalitatief als kwantitatief zodanig van personeel (...) dat een en ander leidt of redelijkerwijs moet leiden tot een verantwoorde zorg (...). Voor zover het zorgverlening betreft die het verblijf van de patiënt of cliënt in de instelling gedurende tenminste het etmaal met zich brengt, draagt de zorgaanbieder er tevens zorg voor dat in de instelling geestelijke verzorging beschikbaar is, die zoveel mogelijk aansluit bij de godsdienst of levensovertuiging van de patiënten of cliënten.”* Citaat uit artikel 3 van de Kwaliteitswet Zorginstellingen.

²¹ Zij merken op: *“Wij zijn net als de VGVZ van mening, dat de zorg voor vieringen bij de instelling hoort te blijven, en dat de kerk niet structureel moet gaan inspringen in de gaten die her en der zullen vallen. Vieringen zijn een onderdeel van de geestelijke zorg, en vallen als zodanig ook onder de kwaliteitswet, wat betekent dat de zorginstellingen zelf zorg moeten dragen voor geestelijke zorg, bij een 24 uursverblijf. Dat kan door interne gv-ers in te zetten, of door afspraken te maken met kerken en op die manier de vieringen als het ware bij de kerken neer te leggen.*

In Aveant heeft het team ervoor gekozen om in deze situatie zelf te proberen om financiële middelen te genereren om de continuïteit van de zondagsvieringen zoveel mogelijk te garanderen. Er is goed overleg met de diverse kerken die zich duidelijk betrokken voelen, en ook aangeven dat ze wellicht kunnen bijspringen met bepaalde zaken als bloemen, of het meedraaien in het collecterooster

Naast de al dan niet beschikbare financiële middelen is ook een groeiend probleem dat gastvoorgangers soms moeilijk te krijgen zijn, m.n. in de RK kerk.”

De geestelijk verzorgster van Tamarinde heeft onlangs een verzoek aan de PGU gedaan om dit jaar ter overbrugging de kosten van één viering in de maand op zich te nemen.

Hoofdstuk 5. Probleeminventarisatie, oplossingen en aanbevelingen.

5.1. Vrijwilligers

Voordat we de knelpunten op de verschillende deelgebieden bespreken, willen we in algemene zin stil staan bij het thema vrijwilligers. We signaleerden hiervoor dat er sprake is van een toenemend tekort aan kerkelijke vrijwilligers, zowel in de wijkgemeenten als in de zorgcentra.

Knelpunten en overwegingen

De kerkgemeenschap is zeer afhankelijk van de vrijwillige inzet van haar leden. Ook als het gaat om het geven van aandacht aan en het dienen van onze oudere leden. Het bezoekwerk (regulier pastoraat) bijvoorbeeld is een belangrijk middel om ouderen te bereiken maar is arbeidsintensief en leunt sterk op de inzet van vrijwilligers. Uit de onderzoeksgegevens blijkt dat juist in wijken waar veel oudere leden wonen, het steeds moeilijker wordt om vrijwilligers te vinden voor het bezoekwerk, het begeleiden van soosactiviteiten en dergelijke. Het vertrek van vrijwilligers - vooral vanwege leeftijd - kan daardoor niet voldoende worden gecompenseerd.

Maar ook een binnenstadsgemeente als de Nicolaïkerk slaagt er maar met moeite in voldoende vrijwilligers voor het bezoeken van ouderen te vinden. Ten dele komt dat doordat veel leden overdag werken, terwijl het bezoekwerk vooral overdag moet plaatsvinden.

Om principiële redenen en met het oog op de toekomst van de kerkgemeenschap – die steeds minder zal kunnen terugvallen op de inzet van professionals - is het van belang de vrijwillige inzet van leden te stimuleren en te ondersteunen. DMO heeft daar in zijn notitie *“Ouderen ons een zorg”* ook voor gepleit. Hoe dan om te gaan met het geconstateerde probleem?

Eenzijds zal daar waar de nood echt aan de man is, overwogen moeten worden vanuit het door DMO beschikbaar gestelde budget professionele uren in te zetten om in de meest dringende pastorale noden te kunnen voorzien. Zeker als het om intensief pastoraat gaat, waar de wijkpredikant niet aan toekomt en waarvoor geen gekwalificeerde vrijwilligers te vinden zijn.

Tegelijkertijd blijft het belangrijk het kerkelijk vrijwilligerswerk te stimuleren en zo goed mogelijk te ondersteunen. Wat dit betreft zijn er nog slagen te maken. Allereerst door actief vrijwilligersbeleid uit te zetten, zoals in enkele wijkgemeenten al is gebeurd, om zodoende gericht te kunnen werken aan het ondersteunen van het vrijwilligerswerk. We geven hieronder in ons advies voorbeelden van praktische maatregelen die uit het beleid kunnen voortvloeien.

Tenslotte is het goed te benadrukken dat niet alle omzien-naar-elkaar in vrijwilligerstaken gegoten hoeft te worden. Gemeenteleden trekken ook onderling met elkaar op. In zorgcentra en seniorencomplexen zien ouderen vaak als vanzelf naar elkaar om en organiseren zij spontaan zelf activiteiten. In de volgende paragrafen noemen we enkele voorbeelden.

Het omzien-naar-elkaar kan door de kerk worden gestimuleerd als alternatief voor het reguliere vrijwilligerswerk. Waar onvoldoende bezoekmedewerkers voorhanden zijn, is het des te belangrijker dat mensen elkaar aandacht geven. Dit is deels te organiseren; het wel-en-wee-bord in de Tuindorpkerk en de huiskringen van de Nieuwe Kerk zijn voorbeelden.

Vanuit pastoraal oogpunt gezien is het goed om gemeenteleden hiervoor toe te rusten.

Oplossingen en aanbevelingen

Wij geven aan de PGU en aan wijkgemeenten waar dat nog niet is gebeurd, de overweging mee om actief vrijwilligersbeleid uit te zetten. Bij de praktische uitwerking van het beleid kan aan de volgende maatregelen worden gedacht:

- Het vergroten van de efficiëntie. Bijvoorbeeld door het bezoekwerk volgens het model van het Pastoraal Meldpunt te organiseren, waarbij vrijwilligers alleen worden ingezet wanneer sprake is van een duidelijke vraag naar een pastoraal bezoek.
- Het gericht werven van vrijwilligers voor bepaalde taken vanuit een goed overzicht van 'vraag' en 'aanbod'. Gemeenten kunnen daartoe in kaart te brengen, enerzijds welke eisen een bepaalde taak aan de vrijwilliger stelt, anderzijds wat de wensen en talenten van gemeenteleden zijn die bereid zijn een bijdrage te leveren. In bijvoorbeeld de Nicolaïkerk en Nieuwe Kerk wordt al op deze wijze gewerkt.
- Het aantrekkelijker maken van het werk, mede om in te kunnen spelen op de wensen en behoeften van het 'nieuwe type vrijwilliger' ²². Bijvoorbeeld door:
 - *Maatwerk te leveren*. Een voorbeeld uit het bezoekwerk: als een druk bezette veertiger de verantwoordelijkheid krijgt voor één adres in plaats van een heel blok, dan is de kans groter dat men vrijwilliger wordt en blijft.
Ander voorbeeld: in veel gemeenten is het ook al gebruik om van ambtsdragers niet te verlangen aan alle vergaderingen deel te nemen, als zij daar niet voor voelen. Ambten worden soms opgedeeld in deeltaken. Sommige wijkgemeenten hebben zelfs besloten om niet meer vanuit de ambten te denken maar gavengericht te werken; vanuit de wensen en capaciteiten van gemeenteleden zelf.
Verder is het goed de duur van werkzaamheden af te bakenen, zodat potentiële vrijwilligers niet het idee krijgen voor eeuwig aan een taak vast te zitten.
 - Een *duidelijke en aantrekkelijke taakomschrijving* op te stellen.
 - Vrijwilligers *vrij te stellen* van bepaalde kosten. Bijvoorbeeld de deelnemersbijdrage aan een dagje uit. DMO zou een deel van het budget daarom voor dit type bijzondere onkosten kunnen reserveren, waarop wijkgemeenten dan een beroep kunnen doen.
 - Door *coaching, scholing en training* te bieden. Dit blijkt het vrijwilligerswerk aantrekkelijker te maken. Door vrijwilligers scholing en training te bieden (mogelijk in stedelijk verband), is bovendien de kans groter dat vrijwilligers verantwoordelijkheid durven en kunnen nemen voor meer intensief pastorale werkzaamheden.
 - *Waardering te geven*. Inzet voor de kerk is lang als een vanzelfsprekende gemeenschapsplicht beschouwd. Vrijwilligerswerk wordt echter steeds vaker om persoonlijke redenen gedaan. Men verwacht daarbij gewaardeerd te worden.
- Tenslotte kan onderzocht worden of het haalbaar is om vrijwilligers voor bepaalde taken centraal te werven en te begeleiden, als het onmogelijk blijkt te zijn voldoende vrijwilligers binnen een wijkgemeente te vinden. Dan zou gedacht kunnen worden aan een stedelijke bezoekdienst voor in zorgcentra of zorgwoningen verblijvende leden of aan een centrale werving van vrijwilligers voor de vieringen in zorgcentra. Het is bijvoorbeeld voorstelbaar dat enkele van de vele jongeren in wijkgemeenten als de Jacobi- en Nieuwe Kerk te interesseren zijn voor dit werk.
We noemen hier in het bijzonder jongeren omdat het nastrevenswaardig is om generaties met elkaar in contact te brengen (de commissie wil in een volgende fase meer aandacht aan dit thema besteden).

In de volgende delen zullen we op enkele van deze mogelijkheden terugkomen. Ook geven we aan waar volgens ons professionele ondersteuning gewenst is. In de eerste lijn (intensief pastoraat) of in de tweede lijn (begeleiding, werving, training van vrijwilligers, begeleiding van de reorganisatie van het bezoekwerk, onderzoeken van de mogelijkheid van stedelijke werving en deze eventueel ook vorm geven en begeleiden).

5.2.De wijkgemeenten

5.2.1.Pastoraat

Een opmerking vooraf: omdat wij in hoofdstuk 3 en hoofdstuk 4 vastgesteld hebben dat wijkgemeenten de eerst aangewezen zijn om pastoraat te bieden aan bewoners van zelfstandige zorgwoningen, nemen we het pastoraat aan deze groep leden in deze paragraaf mee en komen daar niet meer apart op terug. Behalve door de waarneming te herhalen dat ouderen in zorgwoningen meer dan gemiddeld zorg en aandacht nodig hebben en vaak minder mobiel zijn. Geestelijk verzorgers van zorgcentra mogen

bovendien steeds minder tijd aan bewoners van aanleunwoningen besteden. Dat legt een extra druk op het wijkpastoraat.

Problematiek

In bepaalde wijkgemeenten is het aantal ouderen dat pastoraat behoeft erg groot. De predikant heeft onvoldoende tijd om aan de behoefte tegemoet te komen. Het aantal vrijwilligers is beperkt en neemt snel af. Wij (en anderen) noemen in het bijzonder Overvecht-Noord en Kanaleneiland. In deze subwijken staan ook veel zorgcentra en seniorencomplexen ²³.

Overwegingen

- Regulier en intensief pastoraat zijn belangrijke middelen om oudere leden zorg en aandacht te geven. Ook tijdens de tweede stedelijke themamiddag van november 2009 bleken de aanwezigen, als het om het ouderenwerk gaat, prioriteit te willen leggen bij a) het bieden van een luisterend oor en b) het pastoraal bijstaan van ouderen in moeilijke periodes.²⁴
- Gelet op de beperkte mogelijkheden van de wijkgemeenten met veel oudere leden, is extra ondersteuning van regulier en intensief pastoraat vanuit de stedelijke protestantse gemeente op zijn plaats. Die extra inzet is ook diaconaal gezien van belang vanwege de kwetsbaarheid van (een deel van) de ouderen. Met name waar het gaat om bewoners van zorgwoningen en andere ouderen die zorg aan huis ontvangen zal die extra inzet gedeeltelijk in de eerste lijn moeten plaatsvinden. We gaan er daarbij niet vanuit dat deze professionele inzet alle leemtes zal kunnen opvullen, maar wel dat alle ondersteuning meer dan welkom is.
- Door de afbrokkeling van het bezoekenetwerk – waardoor ouderen niet meer vanuit de kerk gevolgd kunnen worden – is het te overwogen om in betreffende wijkgemeenten te gaan werken met een systeem waarbij ouderen zichzelf aanmelden voor een bezoek, of door anderen kunnen worden aangemeld. Dat kan gebeuren via een pastoraal meldpunt, waarmee goede ervaringen zijn opgedaan in Tuindorp. Vooral de mogelijkheid om namen van anderen door te geven, blijkt goed te werken. Men spreekt van een sneeuwbal-effect.
- Een reorganisatie van het bezoekenwerk vraagt tijd en inzet van de betrokken gemeenten. En om een mentaliteitsverandering die voorbereid moet worden. Een pastoraal meldpunt leunt bovendien op de inzet van enkele coördinatoren, die veel tijd steken in het afstemmen van vraag en aanbod op elkaar. Het is op zijn plaats om – als gemeenten het bezoekenwerk inderdaad willen reorganiseren – ook hierbij stedelijke ondersteuning aan te bieden.
- Ook groepspastoraat kan gezien worden als een manier om het tekort aan vrijwilligers en aan professionele uren gedeeltelijk te compenseren. Toch zal het intensieve pastoraat altijd ook in de vorm van één-op-één gesprekken plaats moeten vinden.
- Op langere termijn zullen wellicht nog andere voorzieningen getroffen moeten worden. Mochten de wijkgemeenten zelf geen vrijwilligers voor het bezoekenwerk meer kunnen aantrekken, dan zou onderzocht moeten worden of vrijwilligers stedelijk geworven kunnen worden.
- Andere lange termijn vragen zijn: hoe in te spelen op de wensen van de volgende generatie ouderen (de babyboomers)? Hoe om te gaan met de veranderingen in zorgland (zorg aan huis) en technologische mogelijkheden (beeldbuispastoraat)? Er valt ook van andere steden te leren (Centra voor Levensvragen). Daarnaast biedt de WMO wellicht mogelijkheden om activiteiten gesubsidieerd te krijgen. Dit alles zal verder onderzocht moeten worden, in samenspraak met de ouderen zelf.

Oplossingen en aanbevelingen

- a) Aan de stedelijke bestuursorganen stellen wij voor om het ouderenwerk in de wijkgemeenten met veel ouderen actief te gaan ondersteunen. Dan gaat het zowel om personele inzet in eerstelijns pastoraat (bijvoorbeeld in de zorgwoningcomplexen) als om ondersteuning van het bezoekenwerk en de eventuele reorganisatie daarvan in de tweede lijn.
De huidige inzet van de DMO-ouderenwerker in Overvecht-Noord voor 12 uur kan als opstap gezien worden en moet daarom voorlopig worden voortgezet – mits de wijkgemeente daarvoor voelt. Het project kan ook dienen als proeftuin.
- b) Aan wijkgemeenten die kampen met een tekort aan bezoekenmedewerkers geven wij in overweging het bezoekenwerk in deze (sub)wijken te reorganiseren; om toe te werken naar een vorm van pastoraat en bezoekenwerk waarbij de ouderen zelf de verantwoordelijkheid krijgen om vragen en wensen van zichzelf of van anderen kenbaar te maken.

- c) Wij doen wijkgemeenten de suggestie om – voor zover zij daar nog niet op in spelen – gebruik te maken van de mogelijkheden die seniorencomplexen bieden op het vlak van groepspastoraat en omzien-naar-elkaar. Naast het groothuisbezoek valt o.a. te denken aan: huiskringen, gespreksgroepen en vieringen, en het zoeken naar en ondersteunen van ouderen die anderen bezoeken en behoeften signaleren. Voor de stedelijke commissie en ouderenwerker(s) ligt er de taak om deze mogelijkheden verder te onderzoeken en er in de praktijk mee te experimenteren.
- d) Het is aan te bevelen dat wijkgemeenten hun inzet voor in aanleunflats wonende leden afstemmen op die van de geestelijk verzorgers van de naastgelegen zorgcentra..
- e) We stellen aan de stedelijke PGU-besturen voor om structureel een commissie ouderenwerk in te stellen, om de ouderenwerker te kunnen begeleiden en na te denken over de lange termijn uitdagingen. Ook stellen wij voor dat de commissie doorgaat met het organiseren van stedelijke bijeenkomsten waarop deze uitdagingen besproken worden en vrijwilligers en pastores worden toegerust.
Voor ondersteuning van de commissie zelf zullen ook professionele uren moeten worden ingezet. Daarnaast stellen wij voor een deel van het DMO-budget voor ouderenwerk te reserveren voor kosten die gemaakt worden ten behoeve van themamiddagen, toerusting, onderzoek en dergelijke.

5.2.2.Vieringen

Er worden geen grote problemen gemeld of door ons gesignaleerd, er is dus geen reden om suggesties te doen.

5.2.3.Vorming

Er worden geen problemen gemeld op dit vlak. Toch valt op dat er geen/nauwelijks aanbod is aan oudere gemeenteleden, waarin de uitdagingen van het ouder worden centraal staan.

Overweging

Er zijn buiten de kerk al veel cursussen e.d. waar de uitdagingen van en vragen rondom het ouder centraal staan. Dat hoeven kerken niet over te doen. Wel ligt er o.i. een duidelijke taak voor kerken als het gaat om levens- en geloofsvragen. Deze vragen komen bij het ouder worden meer op de voorgrond te staan, veranderen ook van kleur.

Daarbij komt de waarneming dat in levensbeschouwelijk opzicht steeds meer nadruk komt te liggen op de *zelfwerkzaamheid* van mensen, ook van kerkmensen. Het accent in de vorming van gemeenteleden verschuift daarmee van *prediking* naar *toerusting*. Inhoudelijk is er een verschuiving waar te nemen van *zeker weten* naar *zoekend geloven*. Wie zoekt, wil gevoed worden. De traditionele Bijbelkring zal steeds meer vervangen worden door cursussen en gespreksgroepen waarin deelnemers de kennis en middelen krijgen aangereikt om zelf hun weg in geloof en leven te vinden. Dan gaat het vooral om hoe-vragen als: *Hoe vind ik zelf mijn weg in de Bijbel? Wat betekent de Bijbel voor mij nu ik ouder wordt? Hoe word ik geestelijk gezond oud? Welke spiritualiteit, welk geloof past bij mijn levensfase? Hoe ga ik om met verlies, ziekte en gebreken? Hoe ga ik om met kinderen die niet meer geloven?*

Deze opmerkingen betreffen vooral de komende generatie ouderen.

Suggesties

- a) We vragen wijkgemeenten alert te zijn op de behoefte aan gespreksgroepen/cursussen waarin de levensvragen van ouderen centraal staan.
- b) Voor de Commissie Ouderenwerk ligt er een taak in het verder inventariseren van behoeften op dit vlak en in het in kaart brengen van mogelijkheden om daarop in te spelen. Daarbij is het goed oog te houden voor het missionaire belang van gespreksgroepen en cursussen.

5.2.4. Gemeenschapactiviteiten

Probleem

Een concreet probleem is het dreigende tekort aan vrijwilligers voor soosactiviteiten (in bepaalde wijkgemeenten), waardoor deze in hun voortbestaan worden bedreigd.

Overwegingen

De soosactiviteiten zijn voor deelnemende ouderen van grote betekenis; men is (eindelijk) weer onder de mensen, krijgt aandacht en gelegenheid zich weer deel te voelen van de kerkelijke gemeenschap. Er worden bovendien in één keer tientallen, meest kwetsbare ouderen bereikt. Het is van belang om deze activiteiten zo veel mogelijk voort te zetten.

Tegelijkertijd moet worden vastgesteld dat soosactiviteiten per definitie gedragen worden door vrijwilligers. Het is onmogelijk om alle inzet die op één tijdstip gepleegd moet worden door betaalde krachten te laten overnemen. De stedelijke protestantse gemeente kan wat dit betreft dus niet de helpende hand bieden.

Het valt op dat soosactiviteiten steeds door één wijkgemeente worden georganiseerd, op eigen houtje. Samenwerking kan mogelijk wel een deel van de oplossing zijn. Er zijn meer 'slimme' oplossingen denkbaar. Daarin kan de stedelijke protestantse gemeente meedenken en mee zoeken.

Oplossingen en aanbevelingen

- a) Wijkgemeenten waar soosactiviteiten bedreigd worden, doen wij de volgende suggestie: in plaats van een activiteit te beëindigen als er onvoldoende vrijwilligers zijn, kan ook gezocht worden naar slimme oplossingen, bijvoorbeeld:
 - is samenwerking mogelijk met een ouderensoos van het buurtcentrum, een andere wijkgemeente of een ander kerkgenootschap ?
 - als het vervoer een probleem wordt; kan worden samengewerkt met het ouderenvervoer dat verzorgd wordt door welzijnsorganisaties en zorgcentra ?
 - Kan de frequentie verminderd worden ? En valt te leren van Overvecht waar voor de jaarlijkse verwendag tientallen vrijwilligers van de kerk zich eenmalig inzetten ?
- b) Wij stellen aan de stedelijke bestuursorganen voor dat, als wijkgemeenten vragen om ondersteuning bij het zoeken naar slimme oplossingen, de DMO-ouderenwerker daarvoor een aantal uren mag vrijmaken.

5.2.5. Diaconaat

Waarneming

Steeds meer ouderen ontvangen zorg in de thuissituatie en krijgen bovendien steeds meer de verantwoordelijkheid om deze zorg zelf te organiseren. Veel ouderen weten de weg niet goed.²⁵ Niet alle wijkdiaconieën zijn gespitsd op het ondersteunen van de eigen ouderen in dit opzicht.

Aanbevelingen

- a) We vragen wijkdiaconieën, voor zover zij dat nog niet zijn, alert te zijn op de behoefte van thuiswonende ouderen aan hulp bij het zoeken naar en aanvragen van hulp en zorg aan huis.
- b) Aan DMO doen we de suggestie om periodiek voorlichting te geven aan diakenen en diaconale vrijwilligers over hulp- en zorgmogelijkheden, regels en loketten. Ook omdat de hulp- en zorgverlening voortdurend verandert. DMO heeft overigens al het handboek *Helpende handen* voor diakenen uitgegeven.

5.3. Zorgcentra en geestelijke verzorging

Problematiek

- Wij signaleren dat er veel verandert in de wereld van zorgcentra, ook in de geestelijke verzorging. Door bezuinigingen, veranderingen in de wijze waarop zorg wordt aangeboden en secularisering. De veranderingen zijn nu gaande. Waar de ontwikkelingen eindigen, is nog niet te zeggen.
 - De situatie verschilt per huis en per zorgkoepel. Het is moeilijk overzicht te krijgen. Er is eenmaal overleg geweest tussen de commissie en de meeste geestelijk verzorgers (GV'ers), een apart overleg met GV'ers van Aveant over de vieringen en er zijn individuele contacten. De GV'ers van Aveant trekken meer gezamenlijk op dan hun collega's van AxionContinu, de andere grote zorgaanbieder. De situatie in de huizen van AxionContinu is daardoor minder inzichtelijk. De directie is ook minder ver in het ontwikkelen van beleid ten aanzien van de geestelijke verzorging dan Aveant. Daarnaast zijn er kleinere zorgaanbieders zoals de SHBU en het Bartholomeus Gasthuis, waarover we in hoofdstuk 4 al schreven. Bij beide organisaties werken nu ook humanistische GV'ers.
 - De geestelijke verzorging professionaliseert verder, onderscheidt zich meer en meer van kerkelijk pastoraat en moet thuis zijn in meerdere levensbeschouwingen. De landelijke vereniging van geestelijk verzorgers (VGVZ) vindt het wel wenselijk dat GV'ers verbonden zijn met een levensbeschouwelijke traditie. Maar dat kan dus ook een niet-christelijke levensbeschouwing zijn.²⁶
 - Een heel concreet probleem is het ontbreken van (christelijke) geestelijke verzorging in Huis aan de Vecht, de Bijnkershoeke en het Bartholomeus Gasthuis. Mede ter ondersteuning van het wijkpastoraat aan PGU-leden in de eerste twee huizen, is nu wel een tijdelijk pastor vanuit de PGU aangesteld, voor 6 maanden (eventueel verlenging met nog eens 6 maanden). Dit in afwachting van verdere beleidsvorming, zowel in de betreffende huizen als aan PGU-zijde. Het overleg tussen de directies en de PGU over de invulling van de geestelijke verzorging in de genoemde huizen moet nog gaan plaatsvinden.
 - De directie van Aveant beperkt de ondersteuning van vieringen. De GV'ers zijn genooddaakt zelf naar financiering te zoeken. Inmiddels ligt er een verzoek van de GV'er van Tamarinde aan de PGU om tijdelijk, voor dit jaar, de kosten van één viering per maand te financieren.
 - De samenwerking tussen geestelijke verzorging en wijkgemeente, voor zover daar sprake van is, betreft vooral:
 - afstemming van bezoek aan individuele bewoners (de predikant komt meestal alleen als hij/zij gevraagd wordt)
 - het leveren van vrijwilligers, met name voor de vieringen (er wordt hier en daar een tekort aan vrijwilligers gesignaleerd; ook deze vrijwilligers worden ouder).
- Geestelijk verzorgers stellen aandacht voor bewoners vanuit de wijkgemeente op prijs. Vooral als het gaat om kortdurende opnames (verpleeghuizen en -afdelingen). Toch worden veel bewoners niet vanuit de wijkgemeente bezocht. Daar kunnen meerdere redenen voor zijn:
- PGU-leden komen van buiten de wijk; onbekendheid.
 - de wijkgemeente gaat er vanuit dat er geestelijke verzorging beschikbaar is en legt andere prioriteiten.
 - werkdruk.
 - er is geen goede communicatie tussen geestelijke verzorging en wijkgemeente.

Overwegingen

- In alle zorgcentra in Utrecht wonen leden van de PGU. We schatten in totaal 360 leden. Tot nu toe wordt er in de praktijk vanuit gegaan wordt dat bewoners voor pastorale vragen aan kunnen kloppen bij de geestelijke verzorging. Dat kon ook, omdat er voldoende geestelijke verzorging was en de GV'ers een kerkelijke achtergrond hadden, vaak ook werkten vanuit een zendingsopdracht. In de toekomst kan niet meer automatisch van deze veronderstelling worden uitgegaan. Steeds minder GV'ers zullen een kerkelijke binding hebben. Dat hoeft niets af te doen aan de kwaliteit van de geestelijke verzorging in het algemeen maar kan als consequentie hebben dat bewoners voor het bespreken van geloofsvragen, voor het samen lezen in de Bijbel en gebed wellicht zijn aangewezen op het wijkpastoraat. Maar ook als zij daarvoor wel terecht kunnen bij de GV'er, blijft het belangrijk dat wijkgemeenten betrokken blijven bij leden die wonen in zorgcentra. Overigens onderstrepen we het belang van de aanwezigheid van geestelijke verzorging in zorgcentra, van welke kleur de geestelijk verzorger ook is. Aandacht voor levensvragen en levensbeschouwing vinden wij een essentieel onderdeel van goede zorgverlening.

- Gemeenteleden die in zorgcentra wonen, hebben even goed recht op pastoraat vanuit de wijkgemeente als andere gemeenteleden. Het gaat bovendien om de meer kwetsbare ouderen; de PGU mag hen niet in de steek laten.
Er is sprake van een proces. In de meeste huizen is nog steeds christelijke geestelijke verzorging beschikbaar. Omwille van de meest kwetsbare leden moeten we de ontwikkelingen wel blijven volgen. En, liefst in oecumenisch verband, op constructieve wijze het gesprek met de directies en besturen van zorgcentra aangaan.
Wijkgemeenten zullen alert moeten zijn op de wensen van in zorgcentra wonende leden. Dat vraagt mede om een goede administratie en onderlinge afstemming door pastor en GV'er.
- Uitgaan van het principe dat ook in zorgcentra wonende leden van de PGU recht hebben op pastorale zorg vanuit de wijkgemeente, kan voor wijkgemeenten een verzwaring van de werkdruk met zich meebrengen. Er wordt dan minstens van hen gevraagd na te gaan of deze leden aandacht vanuit de wijkgemeente nodig hebben en op prijs stellen. Dan gaat het waarschijnlijk om veel meer bewoners dan de leden met wie men nu al contact onderhoudt.
Maar het is onwenselijk dat de druk op het pastoraat in wijkgemeenten met veel oudere leden nog verder wordt opgevoerd. Er zal daarom onderzocht moeten worden hoe wijkgemeenten in dit opzicht ondersteund kunnen worden. Daarbij denken we in de eerste plaats aan de aanstelling van een stedelijk werkende pastor op dit werkterrein. Een tweede mogelijkheid is het stedelijk werven van vrijwilligers voor taken in de huizen; zoals het halen en brengen van bewoners naar en van kerkdiensten en bezoekwerk, of dit nu van de geestelijke verzorging of het wijkpastoraat uitgaat.
- De geestelijk verzorgers vinden vieringen een belangrijk onderdeel van hun werk, maar hebben soms te maken met een directie die een andere opvatting heeft. Wellicht zullen GV'ers vaker bij kerken aankloppen voor hulp bij het in stand houden van deze activiteit, ook in financieel opzicht. Hoe we daar ook op reageren, vanuit de kerken gezien zijn vieringen een essentieel onderdeel van de geestelijke verzorging in de huizen. Vieringen spelen een centrale rol in het geloofsleven van gelovige bewoners. Deze bewoners zijn bovendien vaak niet in staat de kerkdiensten in de wijkgemeenten te bezoeken. Vieringen behoren niet voor niets tot de best bezochte activiteiten in zorgcentra.

Oplossingen en aanbevelingen

- a) Aan de stedelijke PGU-besturen adviseren wij om:
- verder onderzoek te doen naar de ontwikkelingen in de geestelijke verzorging en de consequenties daarvan voor in zorgcentra wonende leden;
 - op dit vlak de samenwerking te zoeken met andere kerkgenootschappen;
 - in gesprek te gaan en te blijven met de directies en besturen van zorgcentra over de ontwikkelingen in de geestelijke verzorging en gesignaleerde knelpunten;
 - blijvend aandacht te besteden aan de ontwikkelingen rondom de vieringen en in contact te blijven met de geestelijk verzorgers;
 - uiterlijk over een jaar (als de inzet van de tijdelijke pastor beëindigt wordt) te beslissen over de aanstelling van een vaste pastor voor ondersteuning van het wijkpastoraat aan in zorgcentra wonende leden;
 - de mogelijkheid te onderzoeken van stedelijke werving van kerkelijke vrijwilligers voor activiteiten in de huizen.
- Het verdient aanbeveling een werkgroep samen te stellen, bestaande uit enkele leden van de commissie ouderenwerk en eventueel andere, ter zake kundige gemeenteleden om de besturen hierbij te kunnen adviseren. Het gaat hier om een specialistisch en ingewikkeld onderwerp.
- b) Aan wijkgemeenten vragen wij alert te zijn op de behoeften van in zorgcentra wonende leden en goed contact te onderhouden met de geestelijke verzorging. Hulpmiddelen in het onderhouden van contact kunnen zijn: een goede administratie; afspraken met het huis over het doorgeven van namen (bij binnenkomst en overlijden); en een informatiebrief voor bewoners.

5.4. Uitvaarten

Problematiek

Wij verwijzen naar de in hoofdstuk 4 beschreven waarnemingen.

Overwegingen

Inhoudelijk:

- De zorg voor gemeenteleden vanuit de wijkgemeente houdt niet op bij het overlijden. Integendeel, het verzorgen van de uitvaart is van oudsher een belangrijke taak van de Christelijke gemeente. Kern van de kerkelijke betrokkenheid is het geloof dat de dood niet het laatste woord heeft, is het geloof in de Opstanding. Dit geloof wil de kerk in rituelen en woorden uitspreken en meegeven aan de overledene en nabestaanden.
In diaconaal opzicht gaat het hier om één van de werken van barmhartigheid.
De begeleiding van uitvaarten is en blijft daarom een kerntaak van de Christelijke gemeente.
- Deze taak heeft in toenemende mate een missionaire component, aangezien ook niet meelevende leden of leden met niet meelevende nabestaanden vanuit de kerk begraven worden.
- De kerk heeft behalve het geloof zelf veel te bieden: ervaring, regie en advies, eeuwenoude rituelen, nazorg, betrokkenheid. Het is belangrijk om ons licht, in de markt die is ontstaan rondom uitvaarten, niet onder korenmaat te verbergen.

Organisatorisch:

- Het is raadzaam om eenheid en duidelijkheid te brengen in de afspraken rondom uitvaarten en de tarieven die gehanteerd worden. Mede om de eigen leden en nabestaanden een helder en eerlijk aanbod te kunnen doen, dat duidelijk gecommuniceerd wordt en bekend is bij uitvaartondernemers.
- Om de werkdruk van predikanten te verlichten en te bewaken dat de kerkelijke uitvaart op zorgvuldige wijze plaatsvindt, kan overwogen worden een pool te vormen van freelance pastores, vrijwilligers en emeriti die namens de PGU uitvaarten mogen begeleiden. Aan deelname aan de pool worden voorwaarden, zoals kwaliteitseisen, gesteld.
De inzet van vrijwilligers kan verder gestimuleerd worden.
- De samenwerking met uitvaartondernemers kan verbeterd worden.

Financieel:

- Aan een uitvaart zijn kosten verbonden, dat geldt ook voor een kerkelijke uitvaart. Het is te overwegen deze kosten (althans voor een deel) in rekening te brengen. De kerk biedt kwaliteit en hoeft daar zelf niet op toe te leggen. Binnen het Collegiaal Beraad van predikanten is een bedrag van € 300 genoemd, maar dit zal verder moeten worden onderzocht.
Er zal daarbij onderscheid gemaakt moeten worden tussen betrokken gemeenteleden die jarenlang kerkbalans betaald hebben, en anderen waarvan de uitvaart ook door de kerk begeleid wordt. Ook uit diaconaal oogpunt zullen uitzonderingen gemaakt moeten kunnen worden.
- Het verdient aanbeveling om dan aan de uitvaartondernemers te vragen de kosten namens de PGU in rekening te brengen, om de praktische afhandeling te vereenvoudigen en zo ook duidelijk te maken dat kerkelijke begeleiding van een uitvaart een post is te midden van andere kosten die een begrafenis met zich meebrengt.

Aanbevelingen

Inhoudelijk

Wij adviseren stedelijke protestantse gemeente en wijkgemeenten om een kleine commissie in te stellen die samenhangend en eenduidig beleid uitwerkt rondom uitvaarten, dat per 1 januari 2011 kan ingaan. Uitgangspunt van beleid moet de wens zijn om als PGU gemeenteleden een waardig afscheid te bezorgen vanuit het christelijk geloofsgoed, en om daarvoor altijd aanspreekbaar te zijn, ook voor wie van buiten de eigen kring een beroep op de kerk doet.

We bevelen daarbij aan ook een visie te ontwikkelen op het missionaire belang van uitvaarten. En om eenheid te brengen in de veelheid aan afspraken en regelingen rondom uitvaarten.

Organisatorisch

Wij adviseren de PGU (stedelijke gemeente en wijkgemeenten) om vervolgens:

- a) het kerkelijk aanbod rondom uitvaarten helder te formuleren.
- b) een centraal adres met telefoonnummer in te stellen waar nabestaanden en uitvaartondernemers kunnen aankloppen met verzoeken en vragen.
- c) aanbod en telefoonnummer bekend te maken via o.a. Kerk in de Stad, wijkkerkbladen, een folder en de website. Aan predikanten kan gevraagd worden de folder door te geven aan pastoraal en deze met hen door te nemen.
- d) in overleg te treden met uitvaartondernemers om ons aanbod bekend te maken en afspraken te maken over de wijze waarop de PGU wordt ingeschakeld
- e) freelance pastores, vrijwilligers en emeriti uit te nodigen een pool te vormen voor het begeleiden van PGU-uitvaarten en afspraken met hen te maken over kwaliteitseisen, tarieven en dergelijke. In de publiciteit wordt dan de mogelijkheid genoemd om gebruik te maken van de diensten van de deelnemers van de pool.²⁷
- f) de inzet van vrijwilligers te stimuleren en toerusting te faciliteren.

Financieel.

Wij adviseren de PGU (stedelijke gemeente en wijkgemeenten) om:

- a) Per kerkelijke uitvaart een vast bedrag in rekening te brengen, ongeacht wie de uitvaart namens de PGU verzorgt.
- b) Dit bedrag niet in rekening te brengen als het gaat om de begrafenis van meelevende gemeenteleden, die (gedurende meerdere jaren) aan kerkbalans hebben bijgedragen of als dit uit diaconaal oogpunt gezien onwenselijk is.
Indien freelance pastores en emeriti de uitvaart begeleiden, is het billijk als de PGU hun rekening betaalt.
- c) Tot uniforme afspraken te komen over de huur van de kerkzaal en na te gaan of deze kosten wel of niet apart moeten worden gedeclareerd (bovenop het vaste bedrag).
- d) Aan de uitvaartondernemers te vragen de kosten namens de PGU in rekening te brengen en afspraken te maken over praktische afhandeling.

Noten:

²² Henk Meeuws beschreef tijdens de eerste stedelijke themamiddag *Aandacht voor ouderen* het nieuwe type vrijwilliger in de volgende termen:

- Ouderen, middengroepen, ook jongeren maar met meer moeite
- Minder vanzelfsprekend actief lidmaatschap
- Meer in voor een 'klus' dan voor een 'club'
- Minder 'ideologisch' geïdentificeerd / gemotiveerd, meer praktisch
- Meer bedacht op 'eigenbaat'; meer 'calculerend': werk moet
- Aantrekkelijk zijn (leuk) en met zichtbaar effect (nuttig)
- Taak-combineerders: inzet moet passen in eigen leven, agenda, werk, thuissituatie, sociaal leven, levensloopplanning
- Hoppen en shoppen meer; korte termijn inzet
- Meer 'consumptief': projecten uitvoeren die door een professionele organisatie worden ontwikkeld
- Wel gevoelig voor 'sociale verantwoordelijkheid' maar het moet 'goed voelen'

²³ In de wijkgemeenten Overvecht en Pniël/Triumfatorkerk woont meer dan een derde van de PGU-leden van 65-plus. In Overvecht maken zij 41% van het totaal aantal leden uit, en in de Pniël/Triumfatorkerk 24%. De subwijken Overvecht-Noord en Kanaleneiland zijn het meest vergrijsd. Daar staan bovendien 8 van de 15 van zorgcentra, 6 van de 11 zorgwoningcomplexen, plus verschillende andere complexen seniorenwoningen.

²⁴ Ook het onderzoek *"Kerkelijke betrokkenheid bij ouderen"* (Kerkinactie, 2007) stelt: *"De grote kracht van kerken ligt in hun interne netwerk."* Kerken bieden persoonlijke aandacht aan ouderen en hebben oog voor levensvragen. Vooral via regulier (bezoekwerk) en intensief pastoraat.

²⁵ Deze waarneming kan met eigen ervaringen en onderzoeksmateriaal ondersteund worden. Momenteel laat het Regioverband Utrecht bijvoorbeeld onderzoek doen naar de zorgbehoeften van thuiswonende ouderen in Overvecht-Noord. De onderzoekster beschreef in het Netwerk 55-plus de voorlopige conclusie: vaak is er voldoende zorg en hulp voorhanden, maar weten ouderen dit aanbod niet zelf te vinden.

²⁶ *"In zorginstellingen treffen we patiënten aan met diverse al dan niet geëxpliciteerde levensbeschouwelijke achtergronden. Om recht te doen aan de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging dient in de zorginstelling sprake te zijn van een pluriform aanbod van geestelijke verzorging, dat hierbij past. Bij de samenstelling van de Dienst Geestelijke Verzorging wordt rekening gehouden met de signatuur van de zorginstelling en de verscheidenheid aan godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen bij de patiëntenpopulatie. Het zal niet altijd en overal mogelijk zijn pluriformiteit optimaal te realiseren. Dit zou kunnen leiden tot versnippering van de beschikbare personeelsformatie voor geestelijke verzorging en dit komt de herkenbare aanwezigheid in en betrokkenheid bij de instelling niet ten goede. Geestelijk verzorgers zijn breed inzetbaar voor patiënten van alle levensbeschouwelijke achtergronden. Dat een geestelijk verzorger staat in dezelfde levensbeschouwelijke traditie als de patiënt kan voor de laatste een meerwaarde hebben. Wanneer een patiënt vraagt naar een ambtsdrager van de eigen denominatie, verwijst de geestelijk verzorger hem door naar de desbetreffende collega geestelijk verzorger in dezelfde instelling, mits deze natuurlijk beschikbaar is, of h/zij maakt zo nodig afspraken over inzet en eventuele vergoeding van ambtsdragers van buiten de zorginstelling."* Uit de "Beroepsstandaard voor de geestelijk verzorger in zorginstellingen", VGVZ, 2002.

²⁷ In 2006 heeft de AK al ingestemd met een voorstel om een zogenaamde steungroep samen te stellen van getrainde vrijwilligers, die beschikbaar zijn voor het begeleiden van uitvaarten namens de PGU van leden die de band met de kerk verloren hebben. Dit voorstel is helaas blijven liggen. In zekere zin pakken wij het weer op. (*Voorstel instelling Steungroep Uitvaarten Protestantse Gemeente Utrecht*, aangenomen in AK vergadering op 23 januari 2006).

Hoofdstuk 6. Samenvatting.

1. Inleiding

We schetsen hierin het belang van het onderzoek, de voorgeschiedenis en de bestuurlijke inkadering. En lichten de hoofdstukindeling toe.

2. Taken van de kerk ten aanzien van ouderen

Dit hoofdstuk beschrijft de visie van de commissie op het kerkelijk ouderenwerk, die Bijbels en theologisch wordt verantwoord.

2.2. Pastoraat en diaconaat

Het kerkelijk ouderenwerk is zowel pastoraat als diaconaat.

Voor kwetsbare mensen heeft de kerk zeker een pastorale taak. Ouderen zijn niet per definitie kwetsbare mensen, maar wel is het zo dat ouder worden vaak een afnemende gezondheid met zich meebrengt, meer situaties van verlies en rouw en ook een grotere eenzaamheid, omdat familie en vrienden wegvallen, de mobiliteit afneemt en de mogelijkheden om zelf initiatieven te nemen minder worden. Veel ouderen in de vijfde levensfase hebben daarnaast behoefte de levensbalans op te maken en zich voor te bereiden op het afscheid. Dit alles vraagt om extra oplettendheid van het wijkpastoraat.

Pastoraat en diaconaat gaan hand in hand en zijn in de praktijk vaak niet te scheiden.

Zowel de predikant als bezoekerwerkers spelen een rol in het pastoraat.

2.3. De wijkgemeenten en de Protestantse Gemeente Utrecht

Hoe de wijkgemeenten de zorgen voor hun leden, waaronder de ouderen, willen vormgeven is aan hen zelf. De PGU wil op het gebied van ouderenzorg faciliteiten bieden, denkkraft aanbieden en praktische hulp. DMO heeft een budget vrijgemaakt om in de komende 10 jaar extra inzet mogelijk te maken.

2.4. Welke taken zijn er?

We maken onderscheid tussen intensief en regulier pastoraat, gemeenschapsactiviteit en diaconie.

De wijkpredikanten (en geestelijk verzorgers) houden zich met name met intensief pastoraat bezig; als sprake is van ernstige omstandigheden in het leven van mensen.

Met regulier pastoraat doelen we vooral op het reguliere bezoekwerk, dat voor ouderen van grote waarde is en veelal door vrijwilligers wordt gedragen.

3. De cijfers: om welke ouderen gaat het en waar wonen ze ?

3.1. Inleiding

We besteden in het bijzonder aandacht aan de 80-plussers (vijfde levensfase) en de ouderen die zorg ontvangen (bijvoorbeeld in een zorgcentrum of zorgwoning).

3.2. Stedelijke cijfers

19% van de leden en 51% van de betalende leden van de PGU is 65-plus. 27% van onze betalende leden is 80-plus. De PGU is een relatief 'grijze' gemeenschap.

3.3. Wijken

De wijkgemeenten met de meeste ouderen leden zijn Overvecht en de Pniel-Triumfatorkerk (ieder meer dan 700 65-plus leden). Daarna volgen Marcus-Wilhelminakerk, Zuilen en Utrecht-Oost (500-600 oudere leden).

3.4. Woonsituatie en zorgbehoefte

Ouderen die zorg ontvangen wonen ofwel in een zorgcentrum, een zelfstandige zorgwoning of in een reguliere woning. De meeste ouderen ontvangen zorg in een reguliere woning. Ongeveer 2000 Utrechtse ouderen (360 gemeenteleden) verblijven in een zorginstelling, evenveel ouderen wonen in een

zelfstandige zorgwoning, waarvoor ook een indicatie vereist is. Deze groepen zijn, wat zorgbehoefte betreft, te vergelijken met de vroegere bewoners van verpleeghuizen respectievelijk bejaardentehuizen. Er vindt een verschuiving plaats van intramurale naar extramurale zorg. Veel zorgcentra en zorgwoningcomplexen staan in Overvecht-Noord en Kanaleneland. Ouderen die in een zorgwoning wonen, vallen pastoraal gezien onder de hoede van de wijkgemeente, terwijl bewoners van zorgcentra over het algemeen ook een beroep kunnen doen op geestelijke verzorging.

4. Welke activiteiten vinden nu plaats ?

4.1. De wijkgemeenten

4.1.1. pastoraat

Voor het alledaagse contact met oudere leden is het bezoekwerk van groot belang. In veel wijkgemeenten is het bezoekwerk nog straat- of bloksgewijs georganiseerd. Predikanten, bezoekerwerkers, contactpersonen en ouderlingen houden in de gaten wie behoefte heeft aan bezoek. Het pastoraal meldpunt van de Tuindorpkerk is een voorbeeld van een andere manier van werken: ouderen (of anderen namens hen) melden zich aan voor een bezoek. Het meldpunt schakelt één van de medewerkers in. Het is moeilijk voldoende medewerkers voor het (traditionele) bezoekwerk te vinden, terwijl predikanten aan niet meer toekomen dan intensief pastoraat. In de wijkgemeenten met veel oudere leden is dit een groot probleem. De consequentie is dat niet elke oudere die behoefte heeft aan regulier of intensief pastoraat meer wordt opgemerkt of kan worden bediend.

4.1.4. gemeenschapsactiviteiten

In veel wijkgemeenten worden reguliere soosactiviteiten gehouden. Ook deze worden bedreigd door het tekort aan vrijwilligers.

4.1.5. hulpverlening vanuit de wijkdiaconieën

Enkele wijkdiaconieën (maar niet alle) geven speciale aandacht aan ouderen, bijvoorbeeld door hulp te bieden bij aanvraag van een zorgwoning, bij het invullen van formulieren en met een klussendienst.

4.1.6. zorgwoningen

Voor predikanten en bezoekerwerkers in wijken waar veel zorgwoning- en seniorencomplexen staan, betekent het vaak een hele opgave om alle ouderen die daar wonen voldoende aandacht te bieden. Bewoners van één type zorgwoning, de aanleunwoning, kunnen vaak nog deelnemen aan kerkdiensten in het aanpalende zorgcentrum, maar geestelijk verzorgers krijgen steeds minder vrijheid om hen te bezoeken. Ook zij zijn dus aangewezen op het wijkpastoraat dat echter geen tijd en mogelijkheden heeft om alle leden in zorgwoningen voldoende aandacht te schenken.

4.1.7. Samenwerking

Er zijn tal van mogelijkheden voor samenwerking en doorverwijzing (zie ook bijlage C). Maar wijkgemeenten werken nauwelijks op structurele basis samen met welzijnswerk, hulpverlening en zorg. Opvallende uitzondering: het Netwerk 55-plus, een welzijnsoverleg dat vanuit de kerken is opgezet. Ook werken kerken onderling nauwelijks samen in het ouderenwerk.

4.2. Zorgcentra

De geestelijke verzorging verandert van karakter. Terwijl tot voor kort alle geestelijke verzorgers vanuit een kerkelijke opdracht werkten, krijgt de geestelijke verzorging nu een meer neutrale kleur. Geestelijk verzorgers van Aveant mogen minder tijd aan vieringen besteden, elders worden humanisten aangenomen of wordt de geestelijke verzorging oude stijl wellicht zelfs helemaal opgedoekt. Dit proces is nu gaande. Het is vooralsnog niet duidelijk waar het eindigt. Op dit moment wordt door AxionContinu geen geestelijke verzorging beschikbaar gesteld in de twee huizen (Huis aan de Vecht en de Bijniershoek) waar het PVV tot voor kort actief was. Ook het Bartholomeusgasthuis biedt nu geen christelijke geestelijke verzorging.

4.3. Uitvaarten

We nemen enkele ontwikkelingen waar:

Predikanten in wijkgemeenten met veel oudere leden, besteden relatief veel tijd aan uitvaarten (men rekent met 12 uur per uitvaart). Zij verzorgen ook uitvaarten van bewoners van zorgcentra; geestelijk verzorgers krijgen steeds minder ruimte voor het begeleiden van uitvaarten.

Naast predikanten verzorgen freelancers, emeriti en vrijwilligers (West) kerkelijke uitvaarten.

Freelancers rekenen tarieven tussen 80 en 700 euro.

Uitvaarten krijgen een steeds persoonlijker karakter en vinden steeds vaker buiten de kerk om plaats.

Er is binnen de PGU geen (eenduidig) beleid ten aanzien van uitvaarten.

5. Probleeminventarisatie, oplossingen, adviezen

5.1. Vrijwilligers

We staan apart stil bij het thema vrijwilligers. Vrijwilligers maken het kerkenwerk. Ook in de toekomst zijn zij hard nodig. Maar er is op verschillende vlakken een tekort aan vrijwilligers. Waar de nood echt aan de man is, zou de PGU kunnen bijspringen met professionele inzet in de eerste lijn.

Wij adviseren wijkgemeenten en PGU daarnaast om actief vrijwilligersbeleid uit te zetten, om zo goed op veranderende omstandigheden in te kunnen spelen (het nieuwe type vrijwilliger bijvoorbeeld), en het vrijwilligerswerk actief te ondersteunen. We doen in deze paragraaf enkele praktische suggesties.

5.2. De wijkgemeenten

5.2.1. Pastoraat

In bepaalde wijkgemeenten is het aantal ouderen dat (intensief) pastoraat behoeft erg groot. De predikant heeft onvoldoende tijd om aan de behoefte tegemoet te komen. Het aantal vrijwilligers is beperkt en neemt snel af. In de wijken met veel ouderen staan bovendien vaak zorgcentra en zorgwoningcomplexen. De bewoners van deze complexen zijn op het wijkpastoraat aangewezen.

Extra ondersteuning van pastoraat en bezoekwerk vanuit de stedelijke protestantse gemeente is op zijn plaats. Die extra inzet is ook diaconaal gezien van belang vanwege de kwetsbaarheid van (een deel van) de ouderen in deze wijken.

Wij geven aan wijkgemeenten de overweging mee het bezoekwerk volgens het model van het pastoraal meldpunt te organiseren. De PGU zou daarbij kunnen assisteren.

Het verdient aanbeveling om structureel een Commissie Ouderenwerk in te stellen, om zo de professionele ondersteuning van wijkgemeenten te begeleiden, ontwikkelingen namens de PGU te volgen en besturen te kunnen adviseren.

5.2.3. Vorming

We vragen wijkgemeenten alert te zijn op de behoefte aan gespreksgroepen/cursussen waarin de levensvragen van ouderen centraal staan.

5.2.4. Gemeenschapsactiviteiten

Wijkgemeenten waar soosactiviteiten bedreigd worden vanwege een tekort aan vrijwilligers, zouden kunnen gaan samenwerken met andere wijkgemeenten en kerken en met welzijnsorganisaties.

5.2.5. Diaconaat

Steeds meer ouderen ontvangen zorg in de thuissituatie en krijgen bovendien steeds meer de verantwoordelijkheid om deze zorg zelf te organiseren. Veel ouderen weten de weg niet goed. We vragen wijkdiaconieën alert te zijn op de behoefte van thuiswonende ouderen aan hulp bij het zoeken naar en aanvragen van hulp en zorg aan huis. Aan DMO doen we de suggestie om periodiek voorlichting te geven aan diakenen en diaconale vrijwilligers over hulp- en zorgmogelijkheden, regels en loketten.

5.3. Zorgcentra en geestelijke verzorging

In alle zorgcentra in Utrecht wonen leden van de PGU, bij elkaar zo'n 360. Tot nu toe wordt er in de praktijk vanuit gegaan dat bewoners voor pastorale vragen aan kunnen kloppen bij de geestelijke verzorging en dat waar de geestelijk verzorger komt, de predikant niet hoeft te komen. In de toekomst kan niet zo maar meer van deze veronderstelling worden uitgegaan.

In zorgcentra wonende leden hebben evengoed recht op pastoraat vanuit de wijkgemeente als andere gemeenteleden. Het gaat bovendien om de meer kwetsbare ouderen; de PGU mag hen niet in de steek laten. Dat betekent dat de PGU en de wijkgemeenten een vinger aan de pols moeten houden. Om te voorkomen dat de wijkgemeenten waar veel zorgcentra staan, nog meer belast worden, adviseren we om na te gaan denken over het aanstellen van een vaste PGU-pastor ter ondersteuning van wijkgemeenten in dit opzicht. Omdat het om een complexe materie gaat, verdient het tevens aanbeveling om een aparte groep te formeren, die deze verder gaat onderzoeken en nadenkt over de invulling van de functie.

5.4. Uitvaarten

De begeleiding van uitvaarten is en blijft een kerntaak van de Christelijke gemeente. Mede om de werkdruk van predikanten te verlichten, adviseren wij om geschikte freelancers, emeriti en vrijwilligers uit te nodigen om een pool te vormen van waaruit zij namens de PGU uitvaarten verzorgen. Daarnaast adviseren de PGU en wijkgemeenten om eenheid in tarieven en afspraken te brengen. Wij opperen als mogelijkheid om ook als PGU kosten voor een uitvaart in rekening te brengen. Behalve als het gaat om meelevende leden, die (meerdere jaren) kerkbalans hebben betaald of dit vanuit diaconaal oogpunt gezien onwenselijk is.

Tenslotte adviseren wij de PGU om een centraal meldadres in te stellen voor nabestaanden en begrafenisondernemers, met deze ondernemers afspraken te maken en het aanbod van de kerk op dit terrein bekend te maken via publicaties.

Het is aan te bevelen een kleine commissie te formeren die het beleid verder uitwerkt. Als streefdatum voor invoering noemen wij 1 januari 2011.

In het volgende hoofdstuk brengen we eenheid in de belangrijkste aanbevelingen. Voorstellen voor aanwending van gelden uit het DMO-ouderenfonds worden in bijlage D uitgewerkt.

Hoofdstuk 7. Aanbevelingen op een rij.

In de voorgaande hoofdstukken werden verschillende voorstellen gedaan, aan de wijkgemeenten en de stedelijke protestantse gemeente. In het onderstaande zetten wij de belangrijkste aanbevelingen overzichtelijk op een rijtje. De voorstellen aan de wijkgemeenten doen wij in het besef dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor het beleid dat zij voeren. Wij nodigen hen uit om intern en onderling met elkaar in gesprek te gaan over onze bevindingen en aanbevelingen en om, waar nodig, een beroep te doen op stedelijke ondersteuning. De voorstellen aan de stedelijke PGU-besturen zijn beleidsvoorbereidend van aard. Wij vragen aan AK en DMO om het beleid te implementeren. In Bijlage D vertalen we enkele voorstellen in voorstellen voor aanwending van gelden uit het DMO-ouderenfonds.

Wij vragen aan wijkgemeenten om met het oog op de belangen van oudere leden:

1. actief vrijwilligersbeleid uit te zetten, als dat nog niet gebeurd is.
2. te overwegen het bezoekwerk volgens het model van het Pastoraal Meldpunt te organiseren als er met het bezoekwerk-oude-stijl niet meer effectief gewerkt kan worden.
3. alert te zijn op de behoefte aan gespreksgroepen/cursussen waarin de levensvragen van ouderen centraal staan.
4. soosactiviteiten met andere wijkgemeenten en kerken of welzijnsorganisaties te organiseren, als het voortbestaan van de activiteit door een gebrek aan vrijwilligers bedreigd wordt.
5. in diaconaal opzicht alert te zijn op de behoefte aan ondersteuning bij ouderen die zich met een veelheid aan zorgaanbod, regels, loketten en formulieren geconfronteerd zien.
6. gebruik te maken van de mogelijkheden die service/seniorencomplexen bieden in het groepspastoraat en het omzien-naar-elkaar.
7. aandacht te hebben voor in zorgcentra wonende leden, en de pastorale zorg af te stemmen met de geestelijk verzorgers van de huizen.
8. met andere wijkgemeenten op stedelijk niveau tot uniforme afspraken te komen over uitvaarten.
9. eigen initiatieven van ouderen toe te juichen en te ondersteunen.
10. het ouderenwerk niet af te zonderen van andere gemeenteactiviteiten maar generaties met elkaar in contact te brengen.

Wij adviseren de PGU- besturen om met het oog op de belangen van oudere leden:

1. stedelijk vrijwilligersbeleid te ontwerpen, wijkgemeenten te ondersteunen bij het ontwikkelen van beleid en gelden te reserveren voor ondersteuning van het vrijwilligerswerk ten behoeve van ouderen (toerusting, bijzondere onkosten, wervingskosten e.d.).
2. tweedelijns ondersteuning door een stedelijke ouderenwerker aan te bieden aan wijkgemeenten die het bezoekwerk willen reorganiseren,.
3. aan die wijkgemeenten waar het pastoraat vanwege het grote aantal oudere leden overvraagd wordt extra ondersteuning aan te bieden.
4. binnen een jaar te beslissen over de aanstelling van een vaste ouderenpastor ter ondersteuning van het wijkpastoraat aan ouderen in zorgcentra. Omdat het om een complexe materie gaat, verdient het aanbeveling om een aparte groep te formeren, die verder onderzoek doet en nadenkt over de invulling van de functie. Deze groep kan de besturen adviseren.
5. tot een structureel overleg te komen met directies en besturen van alle zorgcentra, hierin samen te werken met andere kerkgenootschappen en in ieder geval op korte termijn in overleg te treden met de directies van AxionContinu en het Bartholomeus Gasthuis over de situatie van de geestelijke verzorging in Huis aan de Vecht, de Bijniershoek en het Gasthuis.
6. vanuit DMO periodiek voorlichting te geven aan diakenen en diaconale vrijwilligers over regelgeving en procedures waarmee ouderen geconfronteerd worden.
7. wijkgemeenten uit te nodigen gezamenlijk afspraken over uitvaarten te maken, onder ander over de inzet van freelancers, tarieven en doorberekening van de kosten van zaalhuur. En tevens om een centraal meldadres in te stellen, afspraken te maken met uitvaartondernemers en bekendheid te geven aan de kerkelijke dienstverlening op dit terrein. Wij stellen voor het nieuwe beleid, dat zou kunnen worden uitgewerkt door een kleine commissie, per 1 januari 2011 te laten ingaan.
8. structureel een commissie ouderenwerk in te stellen, om de ontwikkelingen te volgen, de besturen verder te kunnen adviseren, en de stedelijk ouderenwerker te begeleiden. Ook vragen wij de besturen en het Collegiaal Beraad van PGU-predikanten verantwoordelijkheid te nemen voor de bemensing.

Bijlage A: Statistieken van de PGU

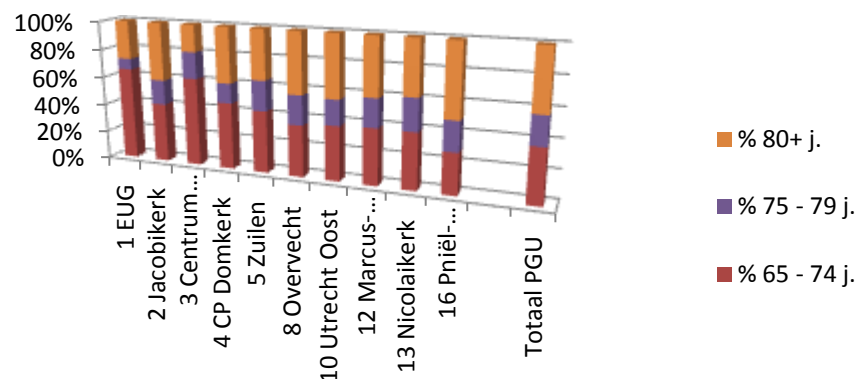
1. leden per leeftijdscategorie 08-01-2010

Wijknaam	tot.aantal leden	aantal 0 - 64 j.	% 0 - 64 j.	aantal 65+ j.	% 65+ j.	aantal 65 - 74 j.	% van 65+	aantal 75 - 79	% van 65+	aantal 80+ j.	% van 65+
1 EUG	315	289	92%	26	8%	17	65%	2	8%	7	27%
2 Jacobikerk	1889	1666	88%	223	12%	93	42%	39	17%	91	41%
3 Centrum Gemeente	746	709	95%	37	5%	23	62%	7	19%	7	19%
4 CP Domkerk	1121	970	87%	151	13%	71	47%	21	14%	59	39%
5 Zuilen	2474	1929	78%	545	22%	238	44%	116	21%	191	35%
8 Overvecht	1763	1036	59%	727	41%	264	36%	151	21%	312	43%
10 Utrecht Oost	3446	2915	85%	531	15%	204	38%	95	18%	232	44%
12 Marcus-Wilhelminakerk	3542	2932	83%	610	17%	241	40%	122	20%	247	40%
13 Nicolaikerk	2323	1999	86%	324	14%	128	40%	73	23%	123	38%
16 Pniël-Triumfatorkerk	3156	2425	77%	731	23%	211	29%	152	21%	368	50%
Totaal PGU	20775	16870	81%	3905	19%	1490	38%	778	20%	1637	42%

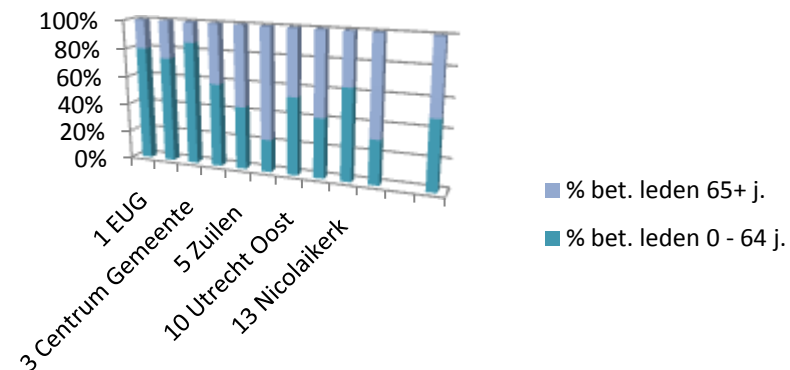
2. leden van 80+ jaar per wijk 08-01-2010

Wijknaam	aantal leden	aantal PE	leden per PE	mannen	% van aantal	vrouwen	% van aantal	doop-leden	% van aantal	belijdende leden	% van aantal	Overige leden	% van aantal
1 EUG	7	6	1,17	3	43%	4	57%	0	0%	2	29%	5	71%
2 Jacobikerk	91	79	1,15	29	32%	62	68%	9	10%	73	80%	9	10%
3 Centrum Gemeente	7	6	1,17	3	43%	4	57%	0	0%	5	71%	2	29%
4 CP Domkerk	59	53	1,11	18	31%	41	69%	5	8%	52	88%	2	3%
5 Zuilen	191	172	1,11	64	34%	127	66%	43	23%	136	71%	12	6%
8 Overvecht	312	281	1,11	86	28%	226	72%	70	22%	210	67%	32	10%
10 Utrecht Oost	232	208	1,12	59	25%	173	75%	16	7%	197	85%	19	8%
12 Marcus-Wilhelminakerk	247	220	1,12	73	30%	174	70%	36	15%	190	77%	21	9%
13 Nicolaikerk	123	115	1,07	35	28%	88	72%	19	15%	91	74%	13	11%
16 Pniël-Triumfatorkerk	368	330	1,12	97	26%	271	74%	58	16%	273	74%	37	10%
Totaal PGU	1637	1470	1,11	467	29%	1170	71%	256	16%	1229	75%	152	9%

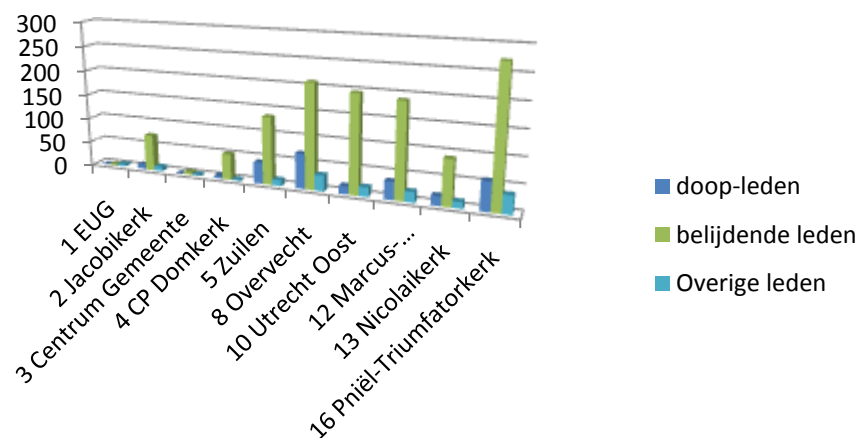
onderverdeling 65+ in %

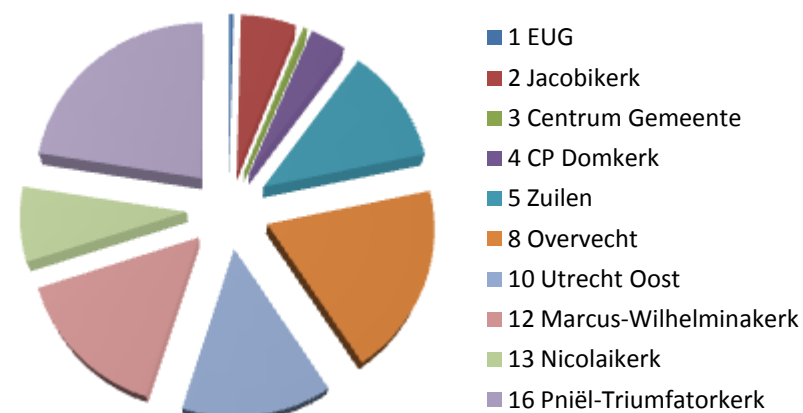
% verdeling bet. leden -65 / 65+

kerkelijke status 80+ j.

aantal 80+ j.

Bijlage B: Zorgcentra en –woningen en geestelijke verzorging

De gearceerde kolom betreft de zelfstandige zorgwoningen waarvoor een indicatie vereist is. Onder te verdelen in aanleunwoningen en zorgwoningen in aparte seniorencomplexen. Precieze aantallen bewoners per complex zijn in het geval van de tweede soort moeilijk te verkrijgen. De totaalcijfers voor de zelfstandige zorgwoningen zijn verkregen uit de Zorgmonitor van de gemeente Utrecht, en dateren van 2006. Per appartement wordt met 1,2 bewoners gerekend.

Verzorgd Wonen Versie 12 01 '10 Locatie	Stadsdeel	Zorgaanb.	verpleeg bedden	verzorging aantal	verpl. afd.	aanleun app. transmur.	anders app. transm.	uren GV	geestelijk verzorger	Vieringen
Rosendaal	Overvecht	Aveant	230					34 11	Jos Hettinga (RK) Annigje Bos (prot)	1x pm prot 3x pm katholiek
Tamarinde	Overvecht	Aveant	175					26 ...	Mini Jurjens (prot) Annigje Bos (prot)	Wekelijks
Huis aan de Vecht	Overvecht	Axion Continu		180 app	Ja	80		...	Tijdelijk pastor vanuit PGU. ds.Caro Houtkoop, verpleegunit*	1x pm prot 1x pm katholiek
Zuylensede	Overvecht	SHBU		150 bewoners	Ja	100		10 10	Jan Erik Riemens (Prot), Humanistisch Raadsman	Wekelijks
Het Loevenhout	Overvecht	Aveant					30	-	In aanbouw	-
Plantage	Zuilen	Axion Continu					100	-	geen	-
De Dame	Zuilen	Aveant					60	-	geen	-
De Lichtkring	Tuindorp	Aveant		74 bewoners	17			15	Willemien Winkel, Doopsgezind	Wekelijks
Tuindorp-Oost	Tuindorp	Aveant		127 appart.				14 6	Phil Jacobs RK, Willemien Winkel, Doopsgezind	Wekelijks afwisselend rk en prot
Nieuw Bleyenburgh	Tuindorp	Aveant					ja,	-		-
Swellengrebel	Oost	Aveant	102			120		18 (2 uur Lombok)	Thea Peereboom RK	Wekelijks
Tolsteeg	Zuid-Oost	Axion Continu		200 bewoners	Ja	150		12	Gerrit Krul (prot), ds.Caro Houtkoop, verpleegunit*	Wekelijks
Nieuw Plettenburgh	Zuid-Oost	Aveant					ja,...	-		-
Barth. Gasthuis	Centrum	Zelfstandig		110 bewoners	7		7	-	Geen eigen GV'er meer. Huis van de Geest ?	Nu alleen Kerstdienst i.s.m. Citypastoraat
De Bijkershoek	Zuid	Axion Continu		200 app	Ja	80		...	Tijdelijk pastor vanuit PGU. ds.Caro Houtkoop, verpleegunit*	Maandelijks prot, vrijdag Wekelijks katholiek
A.v.Koningsbruggen	Zuid	Axion Continu	200					20 (ook elders*) ...	ds.Caro Houtkoop (prot) Humanistisch raadsvrouw	Tweewekelijks
Voorhoeve	Zuid	Axion Continu	120					18	A. Hoffmann (prot.)	Wekelijks, op zaterdag
De Wartburg	Zuid	Axion Continu		116 plaatsen	Ja	35		16	ds. Kersten Storch (ELG.)	wekelijks, door ELG
Transwijk: herbouw	Zuid	SHBU		150 (wijzigt)	Ja (wijzigt)	24 (wijzigt)		10 10	Jan Erik Riemens (Prot.) Humanistisch Raadsman	Wekelijks
Hart van Lombok	West	Aveant	75 bewoners, combinatie					10	Annigje Bos (prot)	Wekelijks, woensdag
Totale			± 900 Bewoners	± 1400 Bewoners		Cijfers 2006: Verzorgd wonen: Sociaal: 1630 Markt: 316 appart.: 1946 bewoners: 2335		± 250 uur voor ± 2300 bewoners		

Bijlage C: Ouderenactiviteiten van en samenwerking met derden

Kerken zijn niet natuurlijk niet de enige organisaties die zich om ouderen bekommeren. In de vorige eeuw is de functie van de kerk in de zorg voor ouderen zelfs afgenomen, onder invloed van secularisering, specialisering in het aanbod en groeiende overheidsbemoeienis.

Leefde men vroeger van wieg tot graf binnen het kader van de geloofsgemeenschap, tegenwoordig kan men voor geestelijke zorg ook terecht bij de geestelijk verzorger, maatschappelijk werker, psycholoog of yogaleraar. Omzien naar elkaar gebeurt ook buiten de muren van de kerk. Zelden wordt nog diaconale hulp aan eigen leden gegeven, zo goed is men al voorzien. Op recreatief gebied is het aanbod buiten de kerk enorm groot, vooral het commerciële. Vergeet tenslotte de rol niet van de moderne media; *Nederland zingt* is bijvoorbeeld erg populair onder ouderen.

Toch is een kentering bespeurbaar. Het bovenbeschreven proces heeft geleid tot, wat wel genoemd wordt, uitholling van het maatschappelijk middenveld. Juist dit middenveld, waartoe ook de kerk behoort, is belangrijk als het gaat om gemeenschapsvorming; het deel uitmaken van een groep die niet alleen op functionele relaties is gebaseerd. Een gemeenschap waar men thuis is, waardes deelt en omziet naar elkaar. Men mag nog zo fraai wonen in de eigen seniorenwoning en voorzien zijn van alle noodzakelijke zorg, als je nergens bij hoort en er niemand op bezoek komt, kan het leven erg schraal zijn. Dit inzicht, gevoegd bij de financieringsproblematiek van publieke voorzieningen, heeft geleid tot invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning, waarin veel nadruk wordt gelegd op de zorg die mensen elkaar onderling (familie, burens, vrienden, vrijwilligers) kunnen bieden. Hierbij wordt ook aan de kerkelijke gemeenschappen gedacht. Particuliere initiatieven kunnen mogelijk ook aanspraak maken op (enige) financiering. In veel lokale kerkgemeenschappen bezint men zich op de mogelijkheden een bijdrage te leveren aan de doelstellingen van de WMO. Toch moeten deze niet overschat worden: in kerken wordt al omgezien naar elkaar. Maar als de kerkelijke gemeenschap vergrijst en veel leden al actief zijn, is het moeilijk om meer te bieden dan men nu al doet.

Samenwerking met andere organisaties en beroepsgroepen blijft daarom van groot belang. Kerken kunnen in dit opzicht zelfs wel alerter zijn dan men nu vaak is. Om enkele voorbeelden te noemen: als men merkt dat één van de eigen ouderen vereenzaamt, hoeft de lokale kerk niet perse zelf voor gezelschap te zorgen (daartoe is de kerk steeds minder in staat). Men zou ook kunnen bemiddelen richting vriendendienst, maaltijdgroep in buurt- of zorgcentrum, bezoekdienst, enzovoorts.

Voor een pastor is het belangrijk om oog te houden voor de grenzen van het eigen vakgebied; waar eindigt de verantwoordelijkheid van de pastor en waar moet een gemeentelid verwezen worden naar huisarts, geestelijke verzorging, psychiatrie, cursus enzovoorts?

Ten behoeve van de samenwerking en verwijzing kan het voor een lokale kerkgemeenschap zinvol zijn om deel te nemen aan een wijkwelzijnsoverleg. Zoals bijvoorbeeld het Netwerk 55+ in Overvecht. Zo blijft men op de hoogte van het aanbod in de wijk. Maar in andere wijkgemeenten wordt nauwelijks op zo'n structurele wijze samengewerkt met welzijnswerk en hulpverlening. Wel bestaan er in verschillende wijkgemeenten goede contacten,

Tenslotte enkele opmerkingen over interkerkelijke samenwerking. Het is vanzelfsprekend dat waar samengewerkt kan worden met andere kerkgenootschappen in de zorg voor ouderen, dit ook gedaan wordt. Bij pastoraat en vieringen moet echter rekening gehouden worden met de voorkeuren van de eigen leden; voor sommige ouderen is een viering met katholieke elementen bijvoorbeeld bezwaarlijk. En natuurlijk verwacht men dat de eigen pastor de begrafenis leidt, als het zo ver is. Pastoraat en bezoekerwerk van de diverse kerkgenootschappen opereren mede daarom, op een uitzondering na, gescheiden. Mogelijk zou er meer samengewerkt kunnen worden in het kringwerk; een gespreksgroep over rouwverwerking kan ook in oecumenisch verband worden gegeven.

Er wordt nu vooral samengewerkt in diaconaal opzicht en bij gemeenschapsactiviteiten. Enkele voorbeelden: het Netwerk 55+ in Overvecht. In Kanaleneiland verzorgen gemeente en parochie samen de 55+ maaltijdgroep. Toch valt op dat in veel Utrechtse wijken de diverse wijkkerken nog onafhankelijk van elkaar soos- en andere activiteiten organiseren voor ouderen. Dit terwijl het moeilijker wordt het vrijwilligersbestand op peil te houden....

Een overzicht

Het is ondoenlijk om álle andere actoren op het veld van het ouderenwerk in kaart te brengen, maar we proberen wel een globale schets te geven van de belangrijkste organisaties en beroepsgroepen waarmee samengewerkt kan worden of naar verwezen kan worden.

Pastoraat

- Geestelijke verzorging zorgcentra (in Utrecht Aveant, AxionContinu, SHBU), zie ook hoofdstuk 4.
- Geestelijke verzorging in ziekenhuizen, hospices e.d.
- Hospices, Stichting Thuis Sterven
- Huisarts (die op zijn beurt kan verwijzen naar:)
- Psychiatrie (Altrecht; van crisishulp tot preventieve cursus). Pastor kan overigens zelf informatie inwinnen bij het Geestelijke Gezondheidszorg Informatiecentrum van Altrecht.
- Psycholoog en vrijevestigde geestelijk verzorger.
- Ouderenadviseur; voor meedenken en hulp bij vragen op het gebied van wonen, welzijn en zorg (bij welzijnsorganisaties Cumulus en Portes werken meerdere adviseurs).
- Cursusaanbod op het gebied van levensvragen en geestelijk welbevinden (Stade, Altrecht, Vrije Universiteit, ouderenwerk, Rode Kruis, Kruiswerk, ouderenorganisaties, enz.)
- Thuiszorgers: komen bij veel mensen over de vloer.
- Steunpunt Mantelzorgers als sprake is van overbelasting van een mantelzorgend gemeentelid.

Vieringen

- Kerkomroep.nl: vieringen thuis via internet (computer/kastje) uit eigen of andere kerk, eventueel op een latere tijdstip.
- Vieringen in zorginstellingen; bewoners van aanleunwoningen bezoeken deze ook. Vaak werken kerken al samen met de geestelijke verzorging via kerkelijke vrijwilligers en ambtsdragers.
- Vieringen op televisie.
- Vervoer: sommige ouderen worden niet met de auto van een gemeentelid opgehaald maar reizen met bijvoorbeeld Mobinet. Maar mogelijk kan ook op vervoersdiensten van welzijnsorganisaties (o.m. Stade en de Zorgwacht) een beroep gedaan worden.

Diakonaat

- Zelden hoeft de diaconie eigen ouderen financieel te ondersteunen, het gaat dus meer om hulp bij het op orde houden van de administratie en om loketbemiddeling en verwijzing naar bijvoorbeeld:
- WMO-loket: veel aanvragen op het gebied van zorg aan huis moeten nu ingediend worden bij het centrale WMO-loket in Utrecht. Goed te weten dat men telefonisch veel kan regelen en dat een loketmedewerker ook aan huis kan komen.
- Voor aanvraag van een zorgwoning kan direct contact gelegd worden met het Vierde Huis en het CIZ, dat de keuring verzorgd.
- Heeft de diaconie zelf geen mogelijkheden of tijd om bijvoorbeeld loketbegeleiding te bieden dan is de ouderenadviseur vaak een uitkomst. Of het reguliere maatschappelijk werk.
- Belastingspreekuren van o.a. de ouderenorganisaties
- Praktische hulp aan huis:
 - Algemene Hulpdienst
 - Present
 - HIP
 - service aan huis van Aveant op velerlei gebied (boodschappen, klussen, computerhulp, kapper, tuinonderhoud, administratie en belasting enz),
 - Administratie Thuis 55+ (Cumulus)
- De diaconie kan een rol spelen in het bemiddelen als eigen ouderen dreigen te vereenzamen. Het zou daarom goed zijn als de diaconie een overzicht heeft van wat er in de wijk en de stad voor aanbod is. Zie volgende punt:

Gemeenschap/netwerken/vrienden/recreatie

- Bezoekdiensten Stade (dementerende ouderen), Algemene Hulpdienst, de Zonnebloem, Rode Kruis en Humanitas.
- Telefooncirkel Rode Kruis.
- Vriendschapsbemiddeling Rechtstreeks van Stade
- Boodschappenbus en boodschappenPLUSbus (Stade), Zuidbus (Portes), e.d.

- Maaltijdgroepen/restaurants in buurtcentra en zorgcentra
- Soos, recreatieve activiteiten, cursussen, beweging in zorg-, buurt-, gezondheidscentra, en van ouderenorganisaties
- Vakanties met zorg (Diaconale vakantiegids)
- Buurtcontactpersonen Tuindorp-Oost en Binnenstad (Cumulus); signaleren vereenzaming en zoeken naar oplossingen
- Commercieel aanbod: van theater tot dagtocht.
- Internet biedt steeds meer mogelijkheden. Vooral voor ouderen die handig zijn met de computer en e-mailen met bijvoorbeeld kleinkinderen. Georganiseerde initiatieven om ouderen via internet met anderen in contact te brengen, zijn echter nog schaars. In Utrecht loopt een experiment in de zorgsector – PAL4 – waarbij ouderen via een beeldscherm in contact kunnen komen met hulpverleners maar ook met vrienden en familie.

Bijlage D: Voorstellen m.b.t. het DMO-ouderenfonds

DMO stelt in de jaren 2010-2019 125.000 euro ter beschikking voor nieuw beleid, mede gebaseerd op de voorstellen van de Commissie Ouderenwerk. Dat bedrag komt bovenop de gelden die al gereserveerd zijn voor bestaande activiteiten ten behoeve van ouderen. In totaal gaat het om € 165.000 op jaarbasis:

a) Diverse doelen wijkdiaconieën zoals reisjes	€ 5.000
b) Wijkactiviteiten t.b.v. ouderen	€ 20.000
c) Ondersteuning diaconaal ouderenwerk	€ 15.000
d) Ouderenfonds nieuw beleid	€ 125.000
Totaal beschikbaar budget	€ 165.000

Een toelichting bij de posten:

- Deze bestaande post blijft gehandhaafd; reisjes e.d. zijn vaak een hoogtepunt in het jaar. Bovendien wordt aan subsidiering de voorwaarde verbonden dat ouderen en wijkgemeenten zelf bijdragen aan de activiteit, dit voorkomt ondoelmatig gebruik.
- Wij stellen voor om de traditionele Kerstactie om te vormen tot een pot voor activiteiten voor ouderen, die door wijkgemeenten naar eigen inzicht kan worden aangewend. Het moet wel, net als in het geval van de Kerstactie, om een extraatje gaan voor kwetsbare ouderen.
- Deze post blijft gehandhaafd; op dit moment worden activiteiten voor o.a. dakloze en allochtone ouderen gesubsidieerd; groepen die zeker extra aandacht nodig hebben. (Omduw en ISKB).

Bij de laatste post blijven we langer stilstaan; de invulling is gebaseerd op de voorstellen die wij hiervoor hebben gedaan. We dienen daarbij rekening te houden met de stelregel van DMO dat ongeveer de helft van het budget voor vaste personele verplichtingen mag worden aangewend, dus ook de helft van het voor nieuw beleid gereserveerde bedrag: € 62.500. Omgerekend komen we dan uit op maximaal 1,25 fte (kerkelijk werker, schaal 9).

In de lijn van de voorgaande adviezen stellen wij aan AK en DMO voor om zo spoedig mogelijk twee vaste professionele functies te creëren:

- stedelijk ouderenwerker, ter ondersteuning van het werk in de wijkgemeenten, pastoraal en diaconaal, en voor stedelijke werkzaamheden (ondersteuning commissie, themamiddagen, onderzoek, toerusting en dergelijke). Profiel: generalist, pastoraal en diaconaal inzetbaar, stedelijk en in de wijkgemeenten, in de eerste en tweede lijn.
- stedelijk ouderenpastor, ter ondersteuning van het pastoraat aan in zorgcentra (eventueel ook in aanleunwoningen) wonende leden en voor het verzorgen van uitvaarten. Deze functie van stedelijke pastor komt dan in de plaats van de tijdelijke functie. Profiel: thuis in de geestelijke verzorging, deskundigheid en ervaring in het pastoraat aan ouderen en stervensbegeleiding, in staat uitvaarten te begeleiden. Het gaat om een eerstelijns pastor, die wel zijn deskundigheid moet kunnen overdragen aan vrijwilligers.

Een preciezere invulling van de functies en de verdeling van uren is aan het DMO, dit in overleg met de commissie ouderenwerk, de AK, de betrokken wijkgemeenten, predikanten en vrijwilligers.

Daarnaast stellen wij voor om geld te reserveren voor:

• ondersteuning van het vrijwilligerswerk:	€ 15.000 per jaar
• ondersteuning van vieringen voor ouderen:	€ 10.000
• projectsubsidies op het gebied van het ouderenwerk:	€ 21.500
• bureau/onderzoekskosten commissie ouderenwerk:	€ 1.000
• informatievoorziening & meldpunt begrafenis	€ 15.000
totaal	€ 62.500 per jaar

Dit zijn indicatieve bedragen. Kerk en samenleving veranderen voortdurend. Gaandeweg moeten de posten verder ingevuld en de bedragen aangepast kunnen worden.